

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Nepilna laika klātienes studijas

Pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programma

Pirmsskolas skolotājs

IRINA PETROVA

Rotaļdarbība 2. izglītības vecumposma bērnu tēlainās domāšanas sekmēšanai vizuālajā mākslā pirmsskolā

Kvalifikācijas darbs

Darba vadītājs

Docente	Dr.paed.	Daiga Kalēja-Gasparoviča	
Akadēmiskais amats	Zinātniskais/akadēmiskais grāds	Vārds, uzvārds	Paraksts

RĪGA 2023

ANOTĀCIJA

Kvalifikācijas darba autore: Irina Petrova.

Darba vadītāja ir Doc., Dr.paed. Daiga Kalēja- Gasparoviča.

Kvalifikācijas darba temats: Rotaļdarbība 2.izglītības vecumposma bērnu tēlainās domāšanas sekmēšanai vizuālajā mākslā pirmsskolā.

Pētījuma mērķis: teorētiski analizēt un praktiski pārbaudīt, kā pirmsskolā ir iespējams attīstīt 2. izglītības vecumposma bērnu tēlaino domāšanu vizuālās mākslas rotaļdarbībās.

Darbs sastāv no trim daļām, divas pirmās daļas teorētiskais pētījums, trešā daļa ir empīriskais pētījums, kurā aprakstīts pētījuma plāns un metodoloģija, pētījuma norise, pētījuma rezultāti un analīze.

Teorētiskajā daļā ir analizēta literatūra par 4-5 gadu vecu bērnu tēlainās domāšanas sekmēšanu vizuālajā mākslā pirmsskolā, dots vispārējs 4-5 gadus vecu bērnu raksturojums un raksturoti rotaļdarbības organizācijas principi. Darbā pamatā ir izmantotas tādu zinātnieku atziņas kā J.Birzniece, A. Tiramanis (2023), Z. Kagaine (2005), R. Fišers (2005), Dž. Rodari (2009), G. Svence (1999), V. Golubina (2007), A. Līduma (2016), D. Kalēja-Gasparoviča (2019, 2020), Ž. Piažē (2002), D. Dzintere, J. Stangaine, D. Augstkalne (2014), L. Vigotskis (2002), A. Špona (2001) u.c.

Darba empīriskajā daļā tika pārbaudītas teorētiskas atziņas un īstenotas 5 praktiskas nodarbības.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt tēlainās domāšanas būtību un 2. izglītības vecumposma bērnu attīstības likumsakarības pedagoģu un psihologu atziņas.
2. Teorētiski pētīt tēlainās domāšanas iztēles attīstības veicināšanas iespējas vizuālajā mākslā.
3. Praktiski veikt bērnu tēlainas domāšanas izpausmju vērojumu vizuālās mākslas rotaļdarbībās, veikt izmēģinājumu darbību un analizēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma metodes:

teorētiskā: pedagoģiski psiholoģiskās literatūras analīze,

empīriskās: bērnu novērošana, izmēģinājuma darbība.

Pētījuma bāze: Rīgas X pirmsskolas izglītības iestāde, 2. izglītības vecumposma 12 bērni.

Kvalifikācijas darba apjoms: 47 lappuses, 16 attēli, 2 tabulas, 5 diagrammas, 54. literatūras avoti, 1. pielikums.

ANNOTATION

Author of qualification work: Irina Petrova.

The supervisor of the qualification works is Assoc., Dr. aed. Daiga Kaleja-Gasparovica.

The topic of the qualification thesis: Play activities for the promotion of imaginative thinking of the children of the 2nd stage of education in visual arts in preschool.

The purpose of the research: to theretically analyze and practically check how it is possible to develop the imaginative thinking of children of the 2nd educational age in visual art play activities in preschool.

The work consist of three parts, the first two parts are the theoretical research, the third part is the empirical research, which describes the research plan and methodology, research progress, research result and analysis.

The theoretical part analyzes the literature on promoting the imaginative thinking of 4-5-year-old children in visual arts in preschool, gives a general description of 4-5-year-old children and describes the principles of the organization of play activities. The work basically uses the insights of such scientists as J. Birzniece, A. Tiramānis (2023), Z. Kagaine (2005), R. Fischers (2005), J. Rodari (2009), G. Svence (1999), V. Golubina (2007), A. Līduma (2016), D. Kalēja- Gasparoviča (2019, 2020), Ž. Piaget (2002), D. Dzintere, J. Stangaine, D. Augstkalne (2014), L. Vygotsky (2002), A. Špona (2001), etc.

In the empirical part of the work, theretical insights were tested and 5 practical lessons were implemented.

Research tasks:

1. To analyze the nature of imaginative thinking and the findings of pedagogues and psychologists about the regularity of the development of children of the 2nd educational age.
2. To theretically study the possibilities of promoting the development of imaginative thinking in visual arts.
3. Practically observe children's expressive thinking in visual art play activities, conduct a trial activity and analyze the obtained results.

Research methodology:

Theoretical: analysis of pedagogical-psychological literature;

Empirical: observation of children, pilot activity.

Research base: Riga X preschool education institution, 12 children of the 2nd stage of education.

The scope of the qualification work: 47 pages, 16 images, 2 tables, 5 diagrams, 54 literary sources, 1 appendix.

Satura rādītājs

Ievads	6
1. Vidēja vecumposma bērnu tēlainā domāšana pirmsskolā	8
1.1. Tēlaina domāšana un tās sekmēšana.....	8
1.2. 4-5 gadus vecu bērnu vispārējs raksturojums	12
2. Rotaļdarbība vizuālā mākslā pirmsskolā	16
2.1. Vizuālā māksla pirmsskolā.....	16
2.2. Rotaļdarbības un tas organizācijas principi	20
3. Empīriskais pētījums par 4-5 gadīgu bērnu tēlainās domāšanas attīstību vizuālās mākslas jomā.....	27
3.1. Pētījuma plāns un metodoloģija.....	27
3.2. Pētījuma norise.....	31
3.3. Pētījuma rezultāti un analīze	36
Secinājumi.....	40
Literatūras un avotu saraksts.....	42
Pielikumi	45

Ievads

Bērnības pasaulei ir sava valoda, savas idejas, savs veids, kā izteikt redzēto. Veidojot savu pasauli, bērns veido savu tēlu, savu personību, savu dzīvesveidu, kas ir unikāls, individuāls un atšķirīgs no pieaugušā. Bērnības priekšmetiskā pasaule ir ne tikai rotaļu vide, bet arī vide, kurā attīstās visas bērnam raksturīgas darbības. Bērni nevar pilnvērtīgi attīstīties tikai verbālā līmenī, ārpus priekšmetiskās vides. Darbības var notikt tikai tad, ja bērnam ir tam nepieciešamie priekšmeti un līdzekļi. Pareizi organizēta attīstības vide ļauj katram bērnam atrast sev tīkamas darbības, noticēt savām stiprajām pusēm un spējām, mācītiem mijiedarboties ar citiem, saprast un novērtēt savas jūtas un rīcību.

Mūsdienās, it īpaši pēc Pirmsskolas programmas stāšanās spēkā 1919.gadā, daudz tiek domāts par bērnu radošuma attīstīšanu, tātad arī par iztēli un tēlaino domāšanu. Šie procesi veicināmi gan ģimenē, gan pirmsskolā, gan skolā. Bet ir vērojams, kā bērni jau no maza vecuma tiek pieradināti pie televīzijas skatīšanās, pie interneta, pie planšetēm, pie telefoniem u.c. elektroniskajām ierīcēm, arī elektroniskajām rotaļlietām, bet tas gan tēlaino domāšanu parasti neveicina, bet tieši pretēji- mazina un pat slāpē. Bērni pierod pie digitālās pasaules, bet reālajā rodas sarežģījumi gan ar valodu, gan ar komunikāciju un sadarbību, gan arī ar iztēli. Bet attīstīt bērnu visās jomās- fiziskajā, kognitīvajā, emocionālajā, sociālajā- jau no pirmajiem dzīves gadiem būtu ļoti svarīgi. Tādēļ jautājumam par radošas personības veicināšanu liela nozīme tiek ierādīta tieši pirmsskolas izglītības iestādēs.

Protams, ka radošums, iztēle, tēlainā domāšana var izpausties dažādi, bet pirmsskolā to visvairāk cenšas attīstīt vizuālās mākslas darbībās ikdienā. Tas nenotiek tā, ka bērnam iedod papīru un zīmuli un dod uzdevumu- zīmēt. Skolotājiem labi jāpārzina dažādas interesantas metodes un paņēmienus, kā rotaļdarbībā rosināt bērnus veidot dažādus interesantus, radošus darbus.

S. Zusina uzsver, ka no izziņas procesiem dominējošā ir iztēle, jo tā ir radoša domāšana, kaut kā neredzēta, oriģināla un jauna izdoma. Radošuma pazīme ir iztēles bagāta tēlaina domāšana, kas ir bērna radošās darbības ļoti svarīgs un neatņemams process (Zusina, 2003).

Bērna vizuālie darbi, bērna zīmējumi tā ir īpaša māksla, jo tajā bērns pauž savu pieredzi, savus piedzīvojumus, savas emocijas, savu attieksmi un arī izpratni par apkārtējo pasauli. Tieši tāpēc Pirmsskolas mācību programmā liela vieta ierādīta arī tādai caurviju prasmei kā jaunrade, lai bērni augtu un attīstītos radoši, domājoši, emocionāli bagāti.

J. Anspaks skaidro, ka zīmēšana ir ļoti svarīga aktivitāte, jo daudzi pediatri par veselu bērnu uzskata tādu bērnu, kurš priecīgs spēlējas, sarunājas un zīmē, jo ar zīmēšanu, tāpat kā tas notiek

rotaļājoties un runājot, bērns atklāj savu iekšējo pasauli. Autors uzskata, ka bērna zīmējums ir savdabīgs kontaktēšanās veids ar apkārtējo pasauli. Tas ir tāpēc, ka zīmējumā bērns var paust dažādas savas emocijas- priekus, bēdas, dusmas, bailes, var uzdot jautājumu, var ieiet savu fantāziju pasaulē. J.Anspaks skaidro arī to, ka tādu bērnu, kas nezīmē, ir pavisam maz. Ja netiek zīmēts, tad psihologi to skaidro ar to, ka bērnam ir bijusi kāda nopietna garīga trauma, kas viņu ir dziļi un sāpīgi ietekmējusi (Anspaks, 2004).

Tādēļ tika izvēlēta **kvalifikācijas darba tēma:** Rotaļdarbība 2. izglītības vecumposma bērnu tēlainās domāšanas sekmēšanai vizuālajā mākslā pirmsskolā.

Pētījuma objekts: rotaļdarbība vizuālā mākslā.

Pētījuma priekšmets: 2.izglītības vecumposma bērnu tēlainā domāšana.

Pētījuma mērķis: teorētiski analizēt un praktiski pārbaudīt, kā pirmsskolā ir iespējams attīstīt 2. izglītības vecumposma bērnu tēlaino domāšanu vizuālās mākslas rotaļdarbībās.

Pētījuma jautājums: Kā rotaļdarbības vizuālajā mākslā pirmsskolā sekmējama 2. izglītības vecumposma bērnu tēlainā domāšana?

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt tēlainās domāšanas būtību un 2. izglītības vecumposma bērnu attīstības likumsakarības pedagogu un psihologu atziņas.
2. Teorētiski pētīt tēlainās domāšanas iztēles attīstības veicināšanas iespējas vizuālajā mākslā.
3. Praktiski veikt bērnu tēlainas domāšanas izpausmju vērojumus vizuālās mākslas rotaļdarbībās, veikt izmēģinājumdarbību un analizēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma metodes:

Teorētiskās: pedagoģiski psiholoģiskās literatūras analīze,

Empīriskās: bērnu novērošana, izmēģinājuma darbība.

Pētījuma bāze: Rīgas X pirmsskolas izglītības iestāde, 2. izglītības vecumposma 12 bērni.

1. Vidēja vecumposma bērnu tēlainā domāšana pirmsskolā

1.1. Tēlainā domāšana un tās sekmēšana

Pirms sākt analizēt tēlaino domāšanu, tiek noskaidrota domāšanas būtība. Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā *domāšana* raksturota kā psihisks cilvēka izziņas darbības process. Šajā procesā atspoguļojas vispārināta īstenība, kuras attēlojums ir pastarpināts. Domāšanas procesā bērni sāk izprast dažādas sakarības starp materiāliem, priekšmetiem, parādībām. Domāšanai ir raksturīgas vairākas operācijas kā analīze, sintēze, salīdzināšana, vispārināšana u.c. (Pedagoģisko terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000).

Interesantas ir jau pagājušā gadsimta sākumā izteiktas P. Birkerta atziņas par domāšanu, kurās autors atzīst, ka tieši domāšana ir svarīgākais intelekta process. Domāšanu autors vērtē augstāk par atmiņu un fantāziju, jo tā ir daudz plašāka, tajā ir vairāk psihisko elementu. Domāšanā ietverts prāts, kurš ir saistīts ar vairākām idejām vienlaicīgi (Birkets, 1923). Tas pierāda, cik svarīgi ir attīstīt bērna domāšanu jau no mazotnes.

Arī J. Birzniece un A. Timermanis skaidro, ka domāšana ir psihisks process ar daudzām funkcijām, jo notiek gan informācijas apstrāde un izpratne, gan arī informācijas savstarpēja nodošana un apmaiņa. Domāšanas process atspoguļojas apziņā. Norisinās tādi dažādi domāšanas procesi kā vērtēšana, argumentācija, uztveršana, iztēles veidošana, atcerēšanās, problēmu risināšana, asociāciju un jēdzienu veidošana (Birzniece, Timermanis, 2023). Visi šie domāšanas procesi ir svarīgi, rosinot tēlaino domāšanu.

Šajā darbā tiek analizēta tēlainā domāšana. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā lasāms, ka *tēlainība* ir viena no īstenības atspoguļojuma formām. To rada iztēle, kas attēlo īstenību asociatīvos tēlos. Tēlainība izpaužas gan literāros darbos, gan tēlotājmākslas darbos, gan stāstījumos (Pedagoģisko terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000). Bērnos ir jāsekmē tēlainība dažādās formās.

J. Birzniece un A. Timermanis skaidro, ka tēlainā domāšana tiek saukta arī par vizuālo domāšanu. Tā ir tāds domāšanas īpašs veids caur vizuāliem priekšstatiem. Idejas var vizualizēties dažādos tempos. Ja idejas vizualizē ātrāk, tad ir iespēja gūt dziļāku kopējo priekšstatu par kādu lietu, parādību (Birzniece, Timermanis, 2023). Tas nozīmē, ka vēlams šo ideju vizualizēšanas procesu paātrināt.

Z. Kagaine raksturo tēlaino domāšanu gan kā iztēles un fantāzijas, gan arī domu rezultātu. Tēlainās domāšanas procesā iesaistās visi kognitīvie procesi - uztvere, atmiņa, iztēle, intuīcija,

priekšstati. Autore skaidro, ka tēlainā domāšana sākas ar to, kas kāds objekts piesaista lielāku uzmanību ar kādu no savām īpašībām, varbūt ar kādu formu, detaļu. Tēlainā domāšana atšķiras no parastās domāšanas, jo tajā domas risinājums ir daudz spilgtāks, tēlaināks, neparastāks (Kagaine, 2005). Arī bērni jārosina daudzās lietās un parādībās saskatīt kaut ko interesantu, neparastu, savdabīgu.

Tēlainā domāšana ir ciešā saistība ar iztēli un radošumu. Arī R.Fišers skaidro, ka bērna mākslinieciskā attīstība nozīmē arī viņa domāšanas procesu attīstību, tai skaitā tēlaino domāšanu, jo tas ir veids, kā bērns uztver pasauli un kā pauž savu uztverto. Ar šo domāšanas veidu mākslā bērns bieži vien spēj parādīt un izteikt to, ko reizēm neprot izteikt vārdos. Tas nozīmē, ka tieši ar šo tēlainās domāšanas īstenošanu bērns pauž savas jūtas, pārdzīvojumus, emocijas, reizēm neskaidrības (Fišers, 2005). Tieši tāpēc bērna tēlainajai domāšanai pievēršama liela uzmanība.

Dž.Rodari uzsver, ka tēlainās domāšanas veids varētu būt pat sinonīms jēdzieniem - *radošs prāts un jaunrade*. Autors uzskata, ka šo radošo prātu nespēj ietekmēt neviens cits, pat ne tēvs, ne māte, ne skolotājs, ne sabiedrība. Radošs prāts spēj paraudzīties uz lietām un jēdzieniem jaunā pagriezienā, neļaujoties nekritiskai attieksmei, nepakļaujoties vispārpieņemtajiem uzskatiem, bet izpaužoties jaunrades procesā, kurā reizēm var būt arī ar rotaļīgu raksturu (Rodari, 2009). Tas nozīmē, ka skolotājam ir jāsaprot, jāprot vērtēt tieši šos bērna jaunrades centienus, nekādā gadījumā necenšoties panākt, lai bērns precīzi attēlo reālo īstenību, jāļauj bērnam patstāvīgi atainot savu pasauli, savu uztveri, savu iztēli.

G.Svence norāda, ka pirmsskolas vecumā bērniem ir raksturīga uzskatāmi konkrētā un uzskatāmi tēlainā domāšana. Iztēle šajā vecumā attīstās visdažādākajos izziņas procesos. Tēlainā domāšana, iztēle un fantāzija ir cieši savstarpēji saistītas. Autore skaidro, ka bērni bieži vien neatšķirt savas fantāzijas un iztēli no reālās dzīves, to viņi nereti atspoguļo tieši savu vizuālajos darbos (Svence, 1999). Skolotājam šie vizuālie darbi jācenšas izprast, jāuzslavē, jāpārrunā kopā ar bērnu.

R.Fišers tēlaino domāšanu saista ar radošumu. Radošums ir ļoti nozīmīgs, jo tas reizē ir process, kurā parādās cilvēka emocionālā attieksme un viņa spējas. Šis process savukārt ļauj attīstīt jaunas, radošas domas, iztēles tēlus, dažādas interesantas, nebijušas, oriģinālas idejas. Autors uzsver to, ka radošuma un iztēles pamatā ir cilvēka apzināti psihiskie procesi, tomēr tā ir tikai psihes redzamā, apzinātā daļa, bet īstenībā jāsaprot, ka zem šiem apzinātajiem procesiem reāli pastāv arī neapzināti procesi, neapzināta domāšana (Fišers, 2005). Tātad šie radošie procesi nav līdz galam izpētīti un laikam tas nemaz nav iespējams.

Arī V.Golubina skaidro, ka tēlainās domāšanas procesā bērns iztēlē veido jaunus tēlus. Pirmsskolas vecumā bērnu iztēle ir dzīva, interesanta, radoša, jo bērniem realitāte savijas kopā ar

izdomu. Šajā procesā skolotājiem jābūt ļoti tolerantam, uzmanīgam, saprotošam, jo nedrīkst sajaukt bērna fantāziju ar meliem. Autore norāda, ka, attīstot šo bērna iztēli, viņš jāiesaista tēlojošajās nodarbībās, rotaļās, jāiepazīstina ar tēlotājmākslas darbiem, jārada nepieciešamība vērtēt savus darbus (Golubina, 2007). V.Golubina skaidro arī to, ka uzskatāmi tēlainā domāšana attīstās 4-7 gadu vecumā, kad domāšanas pamatā ir sajūtas un uztvere, kad bērni jau spēj analizēt redzamās lietas, parādības, objektus, kā arī domāt par tām. Šai tēlainībai, fantāzijai jāļauj brīvība vizuālajos darbos, pasaku sacerēšanā, bet ne reālo sadzīvisko situāciju un konfliktu risināšanā, jo tad jau tā var pārvērsties melos.

Noderīgas atziņas par radošumu un tēlaino domāšanu atrodams A. Slavinska pētījumos, kuros autors raksturo radošā procesa īpašības, uzsverot, ka radošais process vienmēr ir cieši saistīts ar tēlainu domāšanu, jo šajā procesā top kaut kas oriģināls, nebijis, jauns un neparasts, nevis vispārpieņemtais un tradicionālais, jau daudzkārt redzētais un izmantotais (Slavinskis, 2001).

Arī A. Līduma skaidro, ka radošums ir atkarīgs arī no dažādām personības īpašībām tādām kā spējas, intereses, temperaments, raksturs. Radošās spējas raksturo oriģināla, tēlaina domāšana, intuīcija, bagāta iztēle, domāšanas elastība un ātrums (Līduma, 2016).

Svarīgi ir izprast V. Hibneres atziņu, ka bērni ar labi attīstītu tēlaino domāšanu, ar iztēli daudz un bieži zīmē, veido un aplicē, dara to radoši, patstāvīgi, viņi neskatās un nekopē citu paraugus (Hibnere, 1998). Reālā situācijā grupās bieži bija redzami ļoti līdzīgi, vienādi bērnu darbi, tas nozīmē, ka viss tika darīts pēc skolotāja ieteikta parauga, ka tiek nostiprinātas tikai bērna tehniskās prasmes, bet netiek rosinātā bērna iztēle. Pēdējos gados gan šī situācija ir sākusi mainīties.

Jāpiekrīt atzīnai, ka domāšana ir spēja uztvert un censties izprast visu pārdzīvoto, īpaši bērni to visu uztver ļoti jutekliski. Pieaugušajam vēlams palīdzēt bērnam veidot izpratni par dažādām domāšanas aktivitātēm, kas tomēr ne vienmēr atkarīgas no jutekliski priekšmetiskās darbības. Jo tieši bērnībā bērns daudz spilgtāk un dziļāk uztver visu apkārtējo - arī skaņu, smaržu, garšu u.c., kas vairāk piepildītas ar īstenību nekā turpmākajos gados. Svarīgi izprast, ka tieši šīs izjūtas veicina tēlaino domāšanu (Gēbels, Gloklere, 2009). Tāpēc jāļauj bērniem pēc iespējas vairāk uztvert apkārtējo pasauli ar dažādām maņām.

Līdzīga doma izskan arī A.Ozoliņa Nucho un M.Vidneres atziņās, ka domāšanu un iztēli veicina dažādas pārdzīvotās emocijas, jūtas, bet notiek arī pretējais- jūtas, emocijas var izraisīt domas, kā arī un tām atbilstošo iztēli. Svarīgi, lai bērni regulāri ikdienā gūtu visdaudzveidīgākos iespaidus no apkārtējās vides, jo tad tas būs pamats domāšanai, iztēlei, tieši tāpēc ir svarīgi sekmēt to, lai bērni gūtu šos dažādos iespaidus, iepazītu apkārtni gan skaņās, gan krāsās, gan formās, gan harmonijā (Ozoliņa Nucho, Vidnere,

2000). It īpaši daba ir tēlainās domāšanas pamats un rosinātājs, kas sekmē bērnu pozitīvo emociju dziļumu, tēlaino domāšanu, iztēli.

A. Druvaskalne-Urdze izsaka domu, ka cilvēkam jādod zināma radoša brīvība, lai viņš varētu patstāvīgi realizēt gan savas idejas, gan realizēt savu tēlaino domāšanu konkrētā darbā, gan attīstīt spontānas idejas. Protams, ka te gan jābūt gatavam arī uz to, ka šādā brīvībā var piedzīvot kļūdas, neveiksmes, varbūt pat vilšanos, bet to jāmācās pārvarēt, izlabot (Druvaskalne-Urdze, 2004). Šī atziņa sakrīt ar Pirmsskolas mācību programmas (2019) ieteikumiem attīstīt bērnu radošumu, veicināt viņu brīvu darbošanos interešu centros.

Tēlainās domāšanas, iztēles nozīmi skaidro arī T. Ribots (Ribot), kurš ir pētījis šos procesus no dzimšanas līdz briedumam. Autors atzīst, ka tad, ja cilvēks ar pilnīgu iztēles trūkumu spētu tikai kopēt, atdarināt, viņam noteikti nebūtu tā stimula, kurš rosina iedvesmu, rosina veidot ko jaunu, oriģinālu, veikt nebijušus atklājumus, izgudrojumus utt. (Ribot, 2016).

Runājot par tēlainās domāšanas sekmēšanu, nosaucamas tādas metodes kā analīze un sintēze. Analizējot domāšanas objektu, tas tiek apstrādāts domās un darbībā, tas it kā dalīts vairākās sastāvdaļās, izpētot katru detaļu, lai pēc tam veidotu priekšstatu, kas šīm detaļām iznāks. Sintēzē šīs atsevišķās detaļas tiek savienotas vienā veselumā it kā no nesakarīgiem faktiem, objektiem (Kagaine, 2005). Tas nozīme, ka jāļauj bērniem daudz pētīt, izziņāt, eksperimentēt, izjaukt, salikt, lai rastos priekšstats par atsevišķiem elementiem un visu kopumā.

Tēlaino domāšanu sekmē dažāda veida darbības. Tās var būt dzejoļa vai pasakas klausīšanās, kas raisa pārdomas, rosina emocijas. Tā var būt dekorēšanas, gleznošanas, veidošanas māksla. Tā var būt neparastu objektu, to sastāva, formu, krāsas, materiālu vērošana. Tas viss kopumā rosina tēlainu pasaules uztveri. Kā uzsver Z. Kagaine, tā var tikt izteikta caur ļoti daudz ko - caur lietu, caur dabu, caur dzīvu būtni (Kagaine, 2005, 55). Vēl var piebilst, ka tēlaino domāšanu var sekmēt mūzika, dažādu attēlu apskate, dabas parādību vērošana, rotaļas, vispār viss, kas atrodas ap mums tik plašā, bagātīgā un skaistā pasaulē.

Secinājums: *Tāpat tēlainā domāšana atšķiras no parastas domāšanas, jo tēlainība ir tāda atspoguļojuma forma, kuru rada iztēle, kas īstenību atspoguļo asociāciju formā. Tēlainība var izpausties gan literāros darbos, gan tēlotājmākslā darbos, gan stāstījumos. Tēlaino domāšanu var sekmēt ar pasaku, dzejoļu klausīšanos un attēlošanu, ar dekoratīviem darbiem, ar mūziku, ar dažādu attēlu apskate, ar dabas parādību vērošana, ar rotaļām.*

Veiksmīgai bērnu pašvadītās mācīšanās sekmēšanai ir vēlams labi pārzināt attiecīgā vecumposma bērnu attīstības likumsakarības, kuras analizētas nākamajā darba nodaļā.

1.2. 4-5 gadus vecu bērnu attīstības raksturojums

Lai veiksmīgi noritētu bērna attīstība, gan vecākie, gan skolotājiem būtu labi pārzināmas katra bērnu vecumposma attīstības likumsakarības. Bērni attīstās dažādās jomās- fiziskā, kognitīvā, emocionālā, sociālā.

Ž. Piažē skaidro bērnu kognitīvo attīstību, uzsverot, ka tā saistās ar intelektu, ar daudziem kognitīvajiem procesiem, tai skaitā, ar domāšanu, ar izpratni, uzmanību, atmiņu. Autors uzsver, ka tieši 4-7 gadu vecumā notiek pāreja no atdarināšanas uz jau pamazām loģisko domāšanu un spriešanu.. Bērni uztver apkārtējo pasauli, tā pamazām uzkrājas viņu zināšanas, kas sāk veidot jau noteiktu sistēmu. Tiek iesaistīti arī tādi procesi kā operācija, asimilācija, akomodācija, līdzsvars (Piažē, 2002). Visi šie procesi ir attīstāmi jau no mazotnes.

Arvien straujāk attīstās bērna uztvere, atmiņa, uzmanība. G. Svence skaidro, ka ar uztveres palīdzību - ar redzi, tausti, dzirdi u.c. maņu orgāniem bērni spēj uztvert priekšmetu, objektu, parādību pazīmes, atpazīt tos, atspoguļo savā apziņā. Ar netīšo uztveri uztverts tiek bez īpaša mērķa, tiek tikai atpazīts konkrēts objekts. Ar tīšo uztveri jau notiek dziļāka, mērķtiecīgāka objekta izpēte. Uzmanība šajā vecumposmā ir pārsvarā netīša, bet notiek pakāpeniska pāreja uz tīšo. Arī atmiņa attīstās no netīšās uz tīšo, jo bērns jau cenšas iegaumēt, cenšas atcerēties un atsaukt atmiņā, ko jau zina, ir redzējis utt. Vislabāk bērns atceras to, kas viņam saistās ar emocijām, ar pārdzīvojumu, ar interesi (Svence, 1999). Tātad svarīgi ir attīstīt tieši tīšo uztveri, tīšo uzmanību, tīšo atmiņu.

G.Siņavskis savā pētījuma skaidro, ka bērna uzmanību var izraisīt dažādi faktori, piemēram, viņa vēlme, vajadzība, emocijas, interese, nodomi. Tie ir iekšējie faktori. Bet uzmanību var izraisīt arī tādi ārēji faktori kā objektu īpašības, formas, dažādās struktūras u.c. Autors skaidro arī to, ka tomēr bērnu uzmanība vēl var būt viegli novēršama, pārslēdzama, jo viņu koncentrēšanās spējas vēl nav ilgstošas (Siņavskis, 2007). Četrgadīgos bērnus jau interesē ne tikai priekšmeta nosaukums, bet jau daudz plašāki jautājumi, piemēram: krāsa, forma, uzbūve, darbības, sastāvs u.c., ir centieni tos sistematizēt, grupēt. Arvien vairāk tiek uzdoti dažādi jautājumi, kurus vēlas pārdomāt, grib noskaidrot daudzu lietu cēloņus un sekas, saskatīt cēloņsakarības, tāpēc arvien

biežāk izskan jautājumi- *Kāpēc? Kā?* (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014). Tieši tāpēc bērniem jādod lielas iespējas patstāvīgi pētīt dažādus objektus no dažādiem aspektiem, iepazīt tos, pašiem veikt atklājumus, izdarīt secinājumus, priecāties par to, ko uzzinājis pats.

L. Vigotska skaidro to, kā domāšana pārtop runā. Vispirms apziņā rodas domas, kuru avots ir vajadzības, intereses, pārdzīvojumi, emocijas. Lai rastos runa, šīm domām jāpārvēršas vārdos. Autors skaidro, ka domas gan parasti ir dziļākas, plašākas, būtiskākas nekā runa, jo runa ne vienmēr spēj paust visu dziļo domu. Tas nozīmē, ka pāreja no domām uz vārdiem ir sarežģīts process, jo svarīgi ir atrast vajadzīgos, raksturīgos vārdus, prast izteikt savu domu secīgi, saprotami, dziļi (Выготский, 2002). Tāpēc svarīgi attīstīt bērnu valodu, veidot bagātīgu vārdu krājumu, lai bērns brīvi, skaidri, secīgi varētu izteikt savas domas.

Atziņas par bērnu valodas attīstību izsaka arī O. Brauns (Braun), skaidrojot, ka bērns apgūst valodu trijos dažādu kompetenču līmeņos. Pirmā ir lingvistiskā kompetence, tā ir tieši valodas kompetence. Otra ir runas kompetence, tā ir fonētiskā un psiholingvistiskā kompetence. Trešā ir komunikatīvā jeb lietošanas kompetence. Autors uzsver, ka nav uz pasaules tāda valoda, lai arī cik grūta ir tās sistēma, kuru vesels bērns nevarētu apgūt pirmajos piecos dzīves gados. Valodas izpausmēs atspoguļo arī domāšanas process (Braun, 2006). Tāpēc gan vecākiem, gan skolotājiem ir daudz ar bērniem jārunā, jārāda šis valodas paraugs, lai bērns pamazām apgūtu valodu visos šajos līmeņos.

Attīstās bērna iztēle, par kuru ir analizētas atziņas jau 1.1. nodaļā. M. Vidnere skaidro, ka šo bērni iztēli var sekmēt ar attēlu, krāsu palīdzību, ar skaņu, mūzikas palīdzību, protams, arī ar valodas palīdzību. Ir vārdi, kas var stimulēt vizuālo iztēli, ir vārdi, kas stimulē audiālo un ir vārdi, kas stimulē kinestēzisko iztēli (Vidnere, 2015). Izmantojamas visdažādākās metodes, lai rosinātu bērna iztēli.

Bērnām jau no dabas ir dota iztēle mazākā vai lielākā izpausmē, bet tā tomēr ir rosināma, jo šī izziņas interese, zinātkāre aug līdz ar bērnu. Bērns, protams, izzina pasauli ar dažādu maņu palīdzību, bet parādās jau arī intelektuālās izziņas formas, jo bērns arvien biežāk sāk uzdot izzinošus jautājumus- *kāpēc, kā, kas tas ir?* (Gipenreitere, 2012). Bērns jau sāk vairāk pētīt, eksperimentēt, vērot, lai rastu atbildes uz saviem jautājumiem.

Veidojas un nostiprinās arī bērna pašapziņa. A. Bandura skaidro, ka bērna pašapziņa un ES tēls veidojas pakāpeniski. Pašapziņa veidojas no pašvērtējuma un no apkārtējo vērtējumiem. Pirmais citu vērtējums, protams, ir tieši vecāku vērtējums. Tam vajadzētu būt pozitīvam

vērtējumam ar uzslavām un iedrošinājumiem, nevis negatīvam ar sodiem un nievājumiem, jo no tā būs atkarīgs, vai bērns noticēs sev, saviem spēkiem vai arī baidīsies kaut ko darīt. Jāatceras, ka vecāki ir bērna paraugs (Bandura, 2004). No tā atkarīga arī bērna emocionāla attīstība, uzvedība, izpratne par vērtībām un normām. Kā skaidro J.Gipenreitere, bērna negatīvā attieksme pret visu veidojas tad, ja bērna ģimenē nevalda pozitīvas emocijas, ja ir konflikti, rupjības, sodi vai vienaldzība. Bet tieši pretēji- ja ir pozitīva emocionālā gaisotne, tad veidojas arī bērna emocionāla atsaucība, vēlme sadarboties, saskarsmes iespējas. Bērnam ir nepieciešama mīlestība, sapratne, cieņa, atzīšana, viņam jāizjūt tas, ka viņš ir vajadzīgs, tuvs, tad viņš spēs īstenot sevi, attīstīt savas spējas, cienīt pats sevi. Bērns, kurš tiek pieņemts tāds, kāds viņš ir, psiholoģiski daudz labāk attīstās visās jomās (Gipenreitere, 2006). Tieši tāpat kā ģimenē, arī pirmsskolas iestādēs bērnu grupu dzīvē ir vajadzīga šī pozitīvā atmosfēra un pozitīvās emocijas.

4-5 gadu vecumā bērni jau cenšas aktīvi sadarboties, komunicēt. Bet, kā atzīst G. Svence, tad tomēr ir bērni, kuriem ir sadarbības un saskarsmes problēmas. Bērnus, kuri arī šajā vecumā negrib iesaistīties rotaļās, neievēro rotaļu un spēļu noteikumus, nosacīti var iedalīt divās grupās. Viena grupa ir kautrīgie, bailīgie, atturīgie bērni, tāpēc viņiem ir arī saskarsmes problēmas, baidās no citiem, labprātāk rotaļājas vieni, nav aktīvi. Otra grupa ir agresīvie bērni, kuri negrib rēķināties ar citiem, grib ieviest savus noteikumus, uzspiest citiem savu viedokli (Svence, 1999). Ar šiem bērniem daudz jādarbojas gan individuāli, gan pamazām jāmotivē iesaistīties labvēlīgā sadarbībā ar citiem.

Svarīgi ievērot A.Špona secinājumus par to, ka šī vecumposma bērni spēj labi izprast noteikumus, prasības un ierobežojumus, izkopj pašapkalpošanās iemaņas, kārtības un tīrības izjūtu. Ir svarīgi viņiem ļaut patstāvīgi veikt to, ko viņi var, ko viņi spēj. Nevajadzētu, bērnus steidzinot, bez vajadzības uzmundrināt, aizrādīt, jo citādi viņiem neradīsies izjūta, ka viņi tiešām pārvalda savas kustības, savu darbību, savu apkārtni, lai viņi sāk apzināties sevi kā personību. Tas noteikti veicina neatkarības izjūtu un pašapziņas veidošanos. Tā bērni iemācās kontrolēt sevi, ievērot likumus, neuzskatot tos par ārēji uzspiestiem (Špona, 2001). Šajā jautājumā noteikti būtu vajadzīga pirmsskolas iestādes un vecāku cieša sadarbība, vienotas prasības bērnam.

Svarīgi ir tas, lai bērnam veidotos adekvāts pašvērtējums. To skaidro A.Miesniece, uzsverot, ka pašvērtējumam ir nozīme bērna personības veidošanā. Bērniem vēl nav skaidrs, pēc kādiem kritērijiem viņus vērtē pieaugušie, tāpēc ir svarīgi, lai tiktu vērtēts gan viņa darbības process, gan arī šīs darbošanās pozitīvais rezultāts, tā kvalitāte, jo bērniem ir būtiski tas, ka tiek

emocionāli atzīta viņa darbošanās, ka tiek saņemts atbalsts, ka tiek saņemts pozitīvs vērtējums. Bērns pats vēl īsti nespēj izvērtēt atsevišķi savu darbošanās procesu un tā rezultāta kvalitāti. Svarīgi, lai skolotājs labvēlīgi reaģētu uz bērna pašvērtējumu, lai priecātos kopā ar bērnu par veiksmi, par pozitīvu vērtējumu. Tāpat svarīgi arī ar sapratni pārrunāt kādas neveiksmes cēloņus, iespējas labot kļūdas, plānot tālāko darbību, ja gadījumā bērna pašvērtējums ir negatīvs. Ja bērns ir ar zemu pašapziņu, tad tas negatīvi ietekmēs tālāko darbošanos, jo bērns vairs netic savai varēšanai, savām spējām. Bet arī pārāk augsta pašapziņa traucē tālākai darbībai, jo bērns var būt neatsaucīgs pret visu jauno, var būt nekritisks pret sevi (Miesniece, 2011). D.Dzintere un R.Boša ļoti konkrēti izveido adekvāta pašapzinīga bērna portretu. Tāds bērns ir pozitīvs attiecībā pret sevi un citiem, rotaļās draudzīgs, cenšas pārliecināt un izskaidrot savas idejas un nodomus. Tāds bērns priecājas par savu veiksmi, dalās ar to gan ar pieaugušajiem, gan vienaudžiem. Šāds bērns ir drošs iesaistās sarunās (arī ar svešākiem cilvēkiem), uzdod jautājumus. Bērns izprot un pārdzīvo arī cita neveiksmes, bēdas, sāpes, ir iejūtīgs pret citu spriedumiem. Šis bērns nebaidās izvēlēties sarežģītus mērķus, rotaļas, cenšas sasniegt rezultātus (Dzintere, Boša, 1997). Grupā ir jārosina bērni pamazām veikt adekvātu sevis pašvērtējumu, jāizmanto dažādas aktivitātes, lai celtu zemo pašapziņu un pieklusinātu pārāk augsto pašapziņu.

Secinājums: *Tāpat 4-5 gadīgie bērni strauji attīstās kognitīvajā, sociālajā, emocionālajā jomā, attīstās viņu pašapziņa un pašvērtējums. Skolotājiem pedagoģiskajā procesā jāņem vērā šī vecumposma attīstības likumsakarības visās jomās, gan plānojot sasniedzamos rezultātus, gan vērtējot bērnu sekmēs.*

Bērnu pašvadīta mācīšanās notiek pamatā rotaļdarbību veidā, kuras būtība analizēta nākamajā nodaļā.

2. Rotaļdarbība vizuālā mākslā pirmsskolā

2.1. Vizuālā māksla pirmsskolā

Pirmsskolas mācību programmā, kura stājās spēkā 2019.gadā, vizuālās mākslas darbi ir iekļauti Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomā, kurai ir virzītas trīs lielās idejas.

1. Katram mākslas veidam ir tam raksturīgi izteiksmes līdzekļi.
2. Radošajā darbībā cilvēks pēta un pauž savu identitāti, izprot atšķirīgus pasaules uzskatus un tradīcijas, novērtē mantojumu un mākslinieciskās inovācijas.
3. Ideju, emociju un viedokļa paušanā nepieciešama drosme, neatlaidība un gatavība izmēģināt pieejas (Pirmsskolas mācību programma, 2019).

Mācību un metodiskajā līdzeklī pirmsskolas mācību programmas īstenošanai Skola2030 materiālos norādīti paņēmieni un prasmes, kuras bērniem vēlams apgūt 2. izglītības posmā, darbā šie ieteikumi aprakstīti detalizēti. Ieteikumos norādīts, ka bērniem apgūstamas dažādas līnijas, krāsas, formas, apveidi, tekstūras, faktūras, laukumi, kompozīcijas. Bērni zīmē dažādas *līnijas*: garas, īsas, taisnas, liektas, viļņotas, vertikālas, horizontālas, apļveida, paralēlas, krusteniskas. Piemēram: taciņas, lietus, viļņi, koku stumbri, sliedes, mākoņi, šalles u.c. Darbojas ar *krāsām*- jauc krāsas, glezno ar spilgtām krāsām, veido krāšņas, bagātīgas, košas kompozīcijas; darbojas ar pamatkrāsām, veidojot spilgtus, kontrastainus zīmējumus; veido silto un vēso krāsu salikumus, radot saulainu, svaigu vai noslēpumainu noskaņu. Iepazīst un atveido dažādas *formas, apveidus*. Iepazīst daudzveidīgas *tekstūras un faktūras*. Izmanto dažādas tekstūras- svītrainu, rūtainu, puķainu, punktotu u.c. izmanto vairāku veidu triepienus- biezi triepj, virpina, baksta, izsmērē, ieberzē krāsu. Veido kolāžas, izmantojot dažādus materiālus ar atšķirīgām faktūrām. Izprot *laukumu un kompozīcijas* būtību, zīmējot uz dažāda lieluma un dažādu krāsu lapām, dažādām virsmām (Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomā, 2019).

S.Austruma norāda, kuras ir tās bērnu prasmes, ko pilnvērtīgi var attīstīt tieši vizuālās mākslas aktivitātēs. Tā vispirms ir krāsu izjūtas attīstīšana, kā arī krāsu vērošana dabā, krāsu saskaņošana. Tie ir arī dažādi eksperimenti ar gaismām un ēnām, ar to ietekmi uz krāsu. Tā ir dabas vērošana. Autore izsaka interesantu domu, ka kopā ar bērniem var labi vērot to, ka dabā nekas nav ideāli taisns- koki, augi u.c., izprotot to, ka tikai mākslīgi veidotas lietas ir pilnīgi taisnas, piemēram: ceļa zīmes, stabi. Tā ir arī

cilvēku vērošana- portrets, raksturs u.c. Ļoti pamatīgi tiek apgūtas dažādas formas kā zīme, kā tēls (mainot formu, vērot, kā mainās tēls, kā arī gaismas- ēnas spēles) (Austruma, 2015).

Z.Krūmiņa norāda, ka vizuālā māksla ļauj bērniem pašiem meklēt dažādu problēmu risinājumus. Bērni izmanto pētījumus, eksperimentus, lai izmēģinājumu ceļā noskaidrotu, dažādus procesus, piemēram, kāpēc uz slapja papīra ar akvareļkrāsām nekādi nesanāk smalka, taisna līnija, vai kāpēc papīrā radās caurums, kad iebakstīja ar zīmuli. Skolotājs nedrīkstētu dot gatavas atbildes, gatavus risinājumus, lai bērni paši izmēģina, nonāk pie secinājumiem. Zīmēšanas procesā bērni mācās atpazīt un kontrolēt savas emocijas, kuras var izlikt uz papīra. Svarīgi ir arī tas, ka vizuālās mākslas aktivitāšu laikā tiek labi vingrinātu pirkstu sīkā motorika (Krūmiņa, 2015). Tātad ļoti svarīgi dot bērniem šo brīvību, lai viņi paši šajā pašvadītās mācīšanās procesā nonāktu pie dažādiem secinājumiem. Tas būs viņa atklājēja prieks, sajūsma, ka viņam tas ir izdevies, tas būs stimuls arī tālāk pašam darboties.

Z.Sīmane skaidro, ka vizuālās mākslas nodarbēs ievērojama bērnu individuālā attīstība, raksturs un intereses. Autore iesaka nosacīti iedalīt bērnus trijās grupās. *Pirmajā grupā* varētu būt bērni, kuri ir radoši, ar spilgtu iztēli, kuri arī vienu tēmu spēj risināt sižetiski dažādi. Viņu zīmējumi ir izteiksmīgi, droši, tie neatkārtojas, viņi jau prot objektīvi vērtēt gan savus, gan citu darbus, viņi darbojas patstāvīgi un pārliecināti. *Otrajā grupā* varētu būt bērni, kas pārsvarā zīmē tikai atsevišķus priekšmetus tā, kā viņi to jau ir iemācījušies pēc pieaugušo dotā parauga. Tas nozīmē, ka šiem bērniem ir mazāka radošā aktivitāte, jo zīmējumam jau ir stereotipiskāks raksturs, tie atkārtojas, tajos trūkst individualitātes, bērni bieži labprāt zīmē vienus un tos pašus objektus.. *Trešajā grupā* varētu būt bērni, kuriem nav izkoptas zīmēšanas iemaņas, jo viņi maz zīmējuši. Kopumā tas nozīmē, ka skolotājiem jāievēro individuāla un diferencēta pieeja bērnu darbībai (Sīmane, 1998). Līdzīga doma izskan arī M.Vidneres spriedumos par to, ka lielākā daļa bērnu pirmsskolas vecumā ar lielu prieku, aizrautību zīmē, glezno, izmantojot dažādus materiālus. Tieši vecums no četriem pieciem līdz pat septiņiem gadiem ir tas, kad bērni šīm nodarbēm nododas ar vislielāko prieku un aktivitāti. Ja nu kādam bērnam nav šīs dotības un intereses, viņš nodarbojas ar kādu citu aktivitāti. Ja kādam bērnam ir izteiktas dotības, tad šis bērns jau grib apgūt kādas jaunas, papildus prasmes, jo viņu var neapmierināt jau apgūtais. Šim bērnam jāļauj papildus eksperimentēšana, sevis izteikšana, lielāka paša bērna aktivitāte (Vidnere, 2015). Tad viņi var darboties interešu centros, papildinot savas iemaņas, izvēloties sev atbilstošāko nodarbi.

Bērni savos darbos var atveidot dažādus priekšmetus, gan veidot sižetiskus zīmējumus. Interesantus novērojumus veikusi I. Miķelsone, kura skaidro, ka bērnu priekšmetiskajiem zīmējumiem var būt trīs posmi. Pirmajā posmā bērni parasti katru figūru zīmē atsevišķi, reizēm galvenās figūras tiem

savienotas, bet pārējās paliek atsevišķi. Otrajā posmā figūras vairs netiek izolētas, bet tās ir savstarpēji saistītas. Attēlotās figūras tiek jau veidotas no atsevišķām detaļām, veidojas jau tāda konstruktīvi modelējoša zīmēšana, kurās cilvēka figūra kvalitātes ziņā var būt no primitīva cilvēka attēlojuma līdz pat sarežģītām formām un dažādās pozās. Trešais posms jau saistās ar zīmējumiem. Bērni jau prot stāstīt par savu ieceri, vērtēt to, pārrunāt ar vienaudžiem (Miķelsone, 2012). Tātad ir svarīgi, lai bērni apgūtu šīs prasmes un nonāktu līdz šim trešajam posmam.

Savukārt B.Frīdenberga skaidro to, ka ievērojami vairāki kritēriji, lai veiksmīgi organizētu vizuālās mākslas darbības ikdienā. Tātad svarīga ir bērnu pašizjūtas un motivācijas radīšana, lai bērns darbotos ar prieku, interesi, lai gūtu gandarījumu par procesu. Tāpat nodrošināmas arī bērnu aktivitātes tā, lai viņi būtu ieinteresēti darboties. Protams, ka svarīgi ir attīstīt un nostiprināt tēlotājdarbības pamatprasmes, izpratni par materiāliem un tehnikām (Frīdenberga, 2003). Šo domu turpina J.Riņķis, izsakot interesantas atziņas, ka vizuālo mākslas darbu radīšana vajadzīgas tikai dažas prasmes. Tā ir prasme saredzēt kontūras un uztvert telpu, kā arī saskatīt proporcijas. Vēl svarīgi mācīties saskatīt gaismas un ēnu spēli, kā arī saskatīt visa zīmējuma koptēlu (Riņķis, 2003). Darba autore uzskata, ka šīs prasmes bērniem iegūstamas ļoti pakāpeniski un varbūt pat ne visi bērni to spēj apgūt pieņemamā līmenī, tas tomēr vairāk attiecas uz vecākiem bērniem. Gribētos gan iebilst, ka tomēr iegūstamas ne tikai tās minētās dažas prasmes, bet tomēr vēl arī citas prasmes - krāsu izpratni, pamazām arī izpratni par perspektīvu u.c.

E.de Bono arī uzsver vizuālas mākslas nozīmi bērna dzīvē, viņa ikdienā, viņa tēlainajā domāšanā, radošumā, iztēles attīstīšanā. Autors norāda, ka pirmsskolas periods ir tas ideālais laiks, kad radošuma, tēlainās domāšanas un iztēles atspoguļojums ir zīmējums. Bērns ar savu zīmējumu bieži vien izpauž to uztveri, tās emocijas, tos pārdzīvojumus, reizēm arī to neizpratni, ko viņam nav iespējams vai viņš vēl nemāk izteikt vārdos. Ja pieaugušais grib panākt bērna radošumu, prasmi konstruēt, projektēt, tad izmantojama tieši zīmēšana. Uzmanība pievēršama tam, ka tie nav zīmējumi ar parastām, iemācītām lietām (puķītēm, saulītēm, lācīšiem u.c.), bet gan nopietnāki, būtiskāki zīmējumi ar kāda procesa, darbības, pārdzīvojuma attēlojumu (De Bono, 2012). Jārosina bērni sižetiskajiem zīmējumiem, kuros var vairāk, plašāk izteikties.

Vizuālas mākslas aktivitātēs izmantojami visdažādākie materiāli un paņēmieni. H.Hibnere un L.Grasmane raksturo vairākus darba paņēmienus. Var izmantot dažādus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus, piemēram, grupēt atšķirīgu lieluma punktu, līniju veidus, izmantot saistītus un nesaistītus svītrinājumus un krāsu laukumus, to grupējumus. Var izmantot dažādas krāsas- gan maigās, gan košās,

gan pludinātās. Izmantojamas dažādas jauktā tehnikas (Hibnere, Grasmāne, 2000). Šos ieteikumus var papildināt ar K.Mārtiņšones ieteikumiem, ka iespējams radoši izmantot tādas zīmēšanas tehnikas kā eļļas vai pasteļa krītiņi, zīmuļi, ogle u.tml. Gleznošanas tehnikā izmantojamas gan ūdens krāsas, gan gvašas krāsas, gan tuša, gan akrila krāsas, gan ogle u.c.. Ļoti veiksmīgi izmantojamas kolāžas, kurās iespējams apvienot gan zīmējumus, gan avīžu, žurnālu izgriezumus, gan audumus, gan dziju, gan dažādus dabas un rūpnieciskos materiālus. Gan darba laikā, gan pēc darbu pabeigšanas izmantojamas refleksijas, vērtējot emocijas, vajadzības, problēmas, pēc izvirzītiem kritērijiem vērtējot savus rezultātus (Mārtinsons, 2010). Šādos darbos var labi izpausties bērna patstāvība, iztēle, izdoma, attapība.

Noderīgi arī B.Ņemenska padomi, ka vizuālās mākslās darbi var būt gan lieli, gan mazi, var būt tādi, kas ir ātri paveicami, bet var būt arī tādi, kas pildāmi ilgāku laiku, varbūt pat vairākas dienas. Šādi darbi ieilgst, jo reizēm vajag, lai nožūtu pamats, reizēm tie vēl papildināmi ar citiem materiāliem, reizēm vajadzīgs laiks, lai padomātu, kas vēl būtu papildināms darbā utt. B.Ņemenskis iesaka arī tādus darbus, ko var veikt pakāpeniski, jo pirmsskolas vecuma bērnu uzmanības noturīgums, koncentrēšanās spējas nav lielas, tāpēc darbu var turpināt pēcpusdiena cēlienā vai arī nākamajā dienā, tā bērns var zīmējumu palabot, papildināt (Неменский, 2007). Ilgāka laika periodā parasti top lielāki kolāžas darbi, kā arī tādi sarežģītāki bērnu darbi, kas veltīti Mākslas dienām.

I.Miķelsone norāda arī uz to, ka bērni šajā vecumā nelabo zīmējumos savas kļūdas vai labo tās ļoti reti. Ja bērns ir kļūdījies, tad parasti sāk jaunu zīmējumu uz citas lapas. Ja bērns grib pilnveidot savu zīmējumu, viņš nelabo kontūrlīnijas, bet jau esošajām vieno klāt jaunas līnijas, jaunas detaļas (Miķelsone, 2012). Tātad bērns cenšas parādīt savu redzējumu, savu domāšanu un nevajag liegt viņiem izdarīt labojumus, ja tie ir iespējami.

D. Kalēja-Gasparoviča iesaka skolotājiem domāt par radošu pedagoģisko procesu, kurā skolotāja uzdevums ir iepazīstināt ar materiāliem, tehnikām un tehniskajiem paņēmieniem, to daudzveidību, lai bērns zinātu, ko un kā viņš var to izmantot atbilstoši savai iecerei. Autore min dažus piemērus: gleznot ar pasteli vai gvašu un tumša fona ir izteiksmīgāk, nekā gleznot uz balta pamata; ka gleznošanas procesā otas piespiediens tiek variēts, lai radītu triepienu daudzveidību atbilstoši kādai noskaņai. Būtu ievērojams arī tas, ka vizuālajā mākslā nepastāv tāds nosacījums, kā pareizi vai nepareizi turēt darbarīku, jo ir dažādi varianti, piemēram, izmantojams krītiņa smailais gals, bet var arī krāsot ar krītiņa sāna malu. Darbarīku satvēriens ir atkarīgs no ieceres un mērķa, no izteiksmības, no krāsu košuma utt., kuru grib sasniegt. Skolotājs nedrīkstētu jaukt zīmēšanas un rakstīšanas darbības, jo citādi tas mazina bērna zīmējuma izteiksmības radīšanas iespējas, viņa radošumu (Kalēja-Gasparoviča, 2019). Darba autore

iesaka kopā ar bērniem vingrinājumu veidā izmēģināt šos dažādos tehnikas paņēmienus, to variantus, lai bērns pēc tam patstāvīgi un droši tos var izmantot savos darbos.

A.Samuseviča un G.Krastiņa stāsta par saviem vērojumiem, jo ir redzēti gadījumi, kad bērni vēršas pie skolotāja ar jautājumu: “Skolotāj, vai es tā drīkstu zīmēt? Vai es zīmēju pareizi?” Tātad tas liecina par to, ka bērniem ir stāstīts, rādīts, doti paraugi, kā zīmēt ir *pareizi* un kā *nepareizi*. Tas nozīmē, ka bērnam netiek dota brīvība fantazēt, eksperimentēt. Bērniem pašiem ir jānotic sev, savām spējām, jāpaplašina savu prasmju līmenis, lai viņš neapstātos savā attīstībā. Tikai tad viņa darbi būs tēlaini, atšķirīgi no citiem (Samuseviča, Krastiņa, 2019). Protams, ka skolotājam ir bērni jāiepazīstina ar pamata prasmēm, kuras ir nepieciešamas zīmēšanai, lai bērns pēc tam spētu pašvadīti darboties.

Skolotāji nedrīkstētu aizmirst arī par šādiem I.Miķelsones ieteikumiem, ka ir svarīgi, lai skolotājs bagātinātu arī bērna leksiku ar jauniem vārdiem, ar jaunām emocijām un to izpausmēm, nosaucot apkārtējās parādības un objektus, dodot skaidrojumu par tiem, to pazīmēm, lai bērns varētu brīvi stāstīt par savu darbu, vērtēt to (Miķelsone, 2012).

Secinājumi: *Tātad vizuālas mākslas darbības ir iekļautas Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslā mācību jomā, kurā ir izvirzītas trīs lielās idejas, kuras realizējamas mācību gada laikā. Bērni apgūst dažādas paņēmienus un prasmes, apgūst dažādas līnijas, krāsas, formas, apveidus, tekstūras, faktūras, laukumus, kompozīcijas. Vizuāla māksla ļauj bērniem pašiem meklēt dažādu problēmu risinājumus, izmantot pētījumus, eksperimentus, lai izmēģinājumu ceļā noskaidrotu, dažādus procesus. Svarīga ir bērnu pašizjūtas un motivācijas radīšana, lai bērns darbotos ar prieku un interesi, nodrošināmas arī bērnu aktivitātes tā, lai viņš būtu ieinteresēts darboties. Pirmsskola ir tas ideālais laika posms, kad radošuma, tēlainās domāšanas un iztēles atspoguļojums ir zīmējums.*

Tā kā šajā nodaļā raksturots vizuālas mākslas pedagoģiskais process pirmsskolā, tad nākošajā nodaļā būs apkopoti rotaļdarbības un to organizācijas principi vizuālajā mākslā pirmsskolā.

2.2. Rotaļdarbības un tas organizācijas principi

Bērnu mācīšanās pirmsskolā pamatā notiek rotaļu veidā, jo tieši rotaļa ir bērnu darbības pamats. Visvairāk rotaļas izmantojamas valodas, matemātikas un dabaszinātņu mācību jomā, bet rotaļas un darbība apvienojamas arī kultūras izpratnes un pašizteiksmes mākslā mācību jomā un vizuālās mākslas darbībās.

A.Lindvuda norāda, ka rotaļas visbiežākās funkcijas ir ļoti daudzveidīgas un iesaistāmas dažādas mācību jomās. Fiziskās attīstības jomā bērni atkārto fiziskās kustības, lai stiprinātu ķermeni, lai gūtu prieku. Emocionālajā jomā rotaļas ir veids, kā tikt galā ar emocionāliem konfliktiem. Kognitīvās attīstības jomā rotaļa rosina bērnus domāt, atcerēties un risināt problēmas, bērni rotaļā uzlabo izpratni par izmēru, formu, faktūru, palielinās bērnu vārdu krājums, paplašinās bērnu pasaules izpratne. Sociālās attīstības jomā rotaļa ir sabiedrība ar citiem bērniem, kurā bērni mācās dalīties, gaidīt, būt pacietīgi. Morālās attīstības jomā rotaļās ar citiem bērniem sāk saprast, kādi izturēšanas veidi ir pieņemami, bet kādi- nē, mācās cienīt citu jūtas, būt laipniem un labestīgiem (Linwood, 2004). Vizuālās mākslas joma ir saistīta ar visām atziņās minētajām jomām, tāpēc rotaļai ir liela nozīme arī vizuālas mākslas darbībās.

Skaidri bērnu brīvo rotaļdarbību definē H. Heminga, izskaidrojot, ka brīvi darboties- tas bērnam nenozīmē to, ka viņš dara, ko vien grib, bet tas nozīmē, ka bērns apzinās, ko vēlas darīt, jo viņam tiek piedāvātas iespējas. Brīvi izvēloties darbību, tiek veikta, pētīta, risināta konkrēta darbība. Svarīgi, lai bērnam tiktu piedāvātas pēc iespējas dažādas un vairākas darbību iespējas, vairāk materiālu, jo tad bērni būs aktīvāki un vēlēšies vairāk darīt (Helminga, 2006). Tad bērniem būs lielākas iespējas izvēlēties tieši sev tuvākās intereses, vajadzības.

Arī D.Djuiss (Дьюи) skaidro brīvu rotaļdarbību, ko raksturo bērnu iekšējā psiholoģiskā attieksme, nevis tikai ārējās izpausmes. Jebkura ārēji noteikts uzdevums spēles ierosināšanai vērtējams uzmanīgi, pat skeptiski, jo ir pretrunā ar pašu rotaļas ideju. Bērnu līdzdalība un pašmotivēta darbība tiek raksturota kā izvēles brīvība, tā ir brīva izvēle iesaistīties kādas tēmas izpētē, tā ir arī iespēja piedāvāt savu ideju, izmantot un novērtēt savas prasmes un savu darbošanos. Tā tiek rosināta pašmotivēta darbība, kuras ietekmējošais faktors ir tieši šī brīvība, izvēloties darbību, materiālus, izpildes tehnikas, kā arī gribas piepūles attīstība (Дьюи, 2000). Sevišķi svarīgi tas ir, attīstot tādas caurviju prasmes kā pašvadīta mācīšanās, kritiskā domāšana un jaunrade.

Rotaļdarbībās ir iespējams nostiprināt izpratni par izvēles brīvību, ir iespēja koncentrēties pašai rotaļu darbībai, tajās iespējams rosināt verbālas aktivitātes, iekļaut kustību aktivitātes, attīstīt emocionālu attieksmi pret rotaļas notikumiem un uzdevumiem, ļauties rotaļas attīstībai, iespēja izlādēt savu enerģiju, vingrināt pacietību, savaldību, tātad paškontroli, sadarboties un komunicēt (Golubina, 2007). Visi šie faktori darbojas arī rotaļdarbībās, kas saistīti tieši ar vizuālo mākslu.

Ļoti veiksmīgi izmantojamas un nepieciešamas ir pirkstiņrotaļas, izmantojamas gan pirms zīmēšanas procesa, gan tās laikā, atpūtinot rokas un pirkstus, jo to veiklība ļoti nepieciešama, veicot dažādas darbības. A.Irbe un S. Lindenberga raksturo pirkstu darbību un pirkstu rotaļu nozīmi saistībā

ar valodu, bet tikpat cieši tās saistās arī ar vizuālas mākslas darbībām. Autores skaidro, ka tieši ar taustes palīdzību, cenšoties atšķirt dažāda lieluma un faktūras priekšmetus, satvert tos, savienot, ievietot utt., pamazām tiek veicināta un atvieglota runas skaņu veidošanu. Svarīgi ir tas, lai notiktu darbošanās ar abām rokām vienādi. Vēlams, lai abu roku plaukstas ir brīvas, nesesprindzinātas, lai delnu locītava tās noturētu (Irbe, Lindenberga, 2017). Veikli pirksti daudz labāk palīdzēs radīt arī jaukus vizuālos darbus.

Arī K.Nugents un A.Morels iesaka ļaut bērniem pašiem darboties, vingrināties, izmantojot rokas un pirkstus. Ja mazam bērnam ir jāpalīdz virzīt pirkstus pareizi gan ēdot, gan pildot kādas citas darbības, tad, atkārtojot šīs darbības, bērns iemācīsies tās patstāvīgi. Jau vecāki bērni, darbinot rokas un pirkstus, mācās strādāt ar zīmuli, otu, šķērēm, kas ir ļoti svarīgi dažādu darbu veidošanā. (Nugent, Morell, 2011).

I.Miķelsone norāda, ka mākslinieciskajā darbībā atklājas bērna intereses, vajadzības, arī temperaments un dzimuma atšķirības. Zēnu tieksme ir attēlot vairāk dinamiskumu, kas saistās ar transportu, policistiem, bet meitenes izmanto vairāk dekoratīvus rotājumus, ziedus, mājas, princeses (Miķelsone, 2012). Tas ir saistīts arī ar bērnu rotaļām, kurās šī dzimuma atšķirība reizēm izpaužas ļoti krasi, kaut gan ir arī izņēmumi. Tātad bērni savos zīmējumos attēlo šīs rotaļas.

I. Mauriņa iesaka dažādus interesantus darbošanās veidus ar krāsām. Ļoti interesanti ir ļaut bērniem pašiem jaukt krāsas, iegūstot citu krāsu, dažādus krāsu toņus, izraisot izbrīnu un sajūsmu par iegūtajiem rezultātiem. Veiksmīgi var ļaut bērniem izmantot dažādas ogles - cietas, mīkstas, ogles stienišus. Bērni klāj fonu, izlīdzina ar pirkstu un secina, kā šīs līnijas atšķiras, bet pēc tam vēlams šos zīmējumus noklāt ar laku). Autore iesaka ļoti interesantu tehniku, kad tiek sadalīta daudzos gabaliņos kāda attēla kopija, katrs bērns vienu uzlīmē uz lapas un piezīmē trūkstošo. Visi kopā apskata un pēta, cik daudz variantu, kādas interesantas idejas radušās. Var veikt izmēģinājumu, zīmējot ar aizvērtām acīm, jo otas veido neparastu krāsu jūkli, šo darbu var pēc tam papildināt ar brīvi izvēlētu līniju zīmējumu (Mauriņa, 1999).

Vizuālas mākslas nodarbības izmantojamas dažādas krāsu spēles. E.Vuškāne ir pētījusi krāsu iedarbību uz cilvēku, attieksmi, reakciju uz krāsām. Arī bērni var dažādi rotaļāties ar krāsām. Krāsas uztvere mainās atkarībā no tā, uz kāda fona to apskatām un kādas krāsas tai atrodas līdzās. Var veikt dažādus pētījumus, piemēram: siltu, gaišu krāsu laukumi šķiet lielāki nekā tāda paša izmēra vēsu, tumšu krāsu laukumi. Var noskaidrot to, ka kontrastu var sasniegt, izmantojot tīras, nesajauktas krāsas, papildkrāsas, veidojot ļoti gaišu un ļoti tumšu krāsu salikumus. Tīro krāsu kontrastu var pastiprināt ar baltās vai melnās krāsas klātbūtni, piemēram, sarkans + dzeltens + melns. Gaišā un tumšā kontrastu var panākt, piejaucot izvēlētajām krāsām balto vai melno. Kontrasts veidojas starp intensīvām, piesātinātām,

spilgtām, spožām un blāvām, klusinātām, nespodrām krāsām. Krāsas var klusināt, ja tām pievieno melno, balto vai papildkrāsas (Vuškāne, 2007). Vispirms var veikt šādus vingrinājumus, eksperimentēt, bet pēc tam, jau pārzinot šīs iespējas, bērni var panākt dažādu noskaņu un izteiksmību savos zīmējumos.

Tātad vizuālas mākslas materiāls izmantojams radoši, ņemot vērā bērnu spējas, prasmes un iemaņas, par galveno izvirzot rotaļdarbību. D.Dzintere un R.Boša atzīst, ka bērns rotaļdarbībā darbojas aktīvi, viņš izjūt, uztver parādību kopumā, izpēta tās atsevišķās daļas, bet rezultātā rodas zināms pasaules tēls, balstoties uz izdzīvoto, izpētīto, apgūto. Bērnam jābūt rotaļspēļu centrā, aktīvi darbojoties, apvienojot prātu, jūtas, gribu un praktisko darbošanos (Dzintere, Boša, 1997). Tas attiecas arī uz vizuālas mākslas rotaļdarbību.

B.Frīdenberga arī raksturo bērna darbību, kas attīsta viņa iztēli, radošās darbības spējas. Tēlotājmāksla rosina pašu bērnu radīt darbus, kas atspoguļo viņa vēroto, viņa emocionālos pārdzīvojumus, piedzīvojumus, interesantus notikumus, visa skaistā uztveri vai arī viņa fantāzijā radīto. Rotaļdarbības veicina sajūtas, uztveri, atmiņu, uzmanību, iztēli, gribu (Frīdenberga, 2003).

Bērnu var raksturot emocionāla attieksme pret darbību, viņa vēlēšanās vai reizēm arī nevēlēšanās darboties, kā arī viņa aktivitāte vai pasivitāte, viņa radošā darbība. Ja ir radīta atbilstoša mācību vide, tad veidojas arī bērna pozitīvā attieksme, kas ir motivācija darbībai. Bet, ja ne, tad veidojas negatīva attieksme, nevēlēšanās darboties (Kaņepēja, 2012). Arī mākslas darbībām ir jārada atbilstoša, rosinoša vide, lai bērns varētu sevi izteikt, lai būtu materiālu daudzveidība, lai bērns varētu mēģināt, eksperimentēt, saprast savas kļūdas, izvēlēties citu variantu, tātad - lai būtu izvēles iespējas.

Apkopojot V.Golubinas atziņas, var secināt, ka rotaļdarbības principi ir: ļaut bērnam praktiski darboties, ļaut izpausties, uzlādēt bērna emocionalitāti, veicināt un attīstīt iztēli, veidot un nostiprināt gribu, pilnveidot uztveri un domāšanu, nostiprināt gribu ļaut atbrīvoties no agresivitātes, attīstīt interesi un rosināt pašvērtējuma spējas, sniegt prieku un gandarījumu (Golubina, 2007). Bez pozitīvām emocijām, bez izvēles brīvības, netiks rosināta iztēle un neradīsies interesanti, radoši darbi.

Vizuālās mākslas nodarbībās var izmantot dažādas rotaļas, spēles, aktivitātes, pēc kurām tiek veidoti zīmējumi Darba autore apkopo vairākus piemērus.

Ļoti vajadzīgas bērnu pirkstu veiclībai ir pirkstiņrotaļas, kuras attēlo apļošanu ar abām rokām dažādos virzienos, pēc tam var veidot interesantus zīmējumus, kuros šo apļošanu izmanto - zīmējot dzīvniekus ar apļošanas kustībām uz fona pēc bērnu izvēles- aitas, vārdes, vaboles, taureņus u.c. (Var veikt arī dekoratīvus darbus ar apļošanu (sega, galdauts, šalle, cepure u.c.) (sk. 2.2.1. att.)

2.2.1. attēls. Zīmējumi ar apļošanu (pinterest.lv)

- Pēc pirkstu un plaukstu vingrināšanās ļoti skaistus darbus var veikt, izmantojot savas plaukstas, veidojot plaukstiņ zīmējumus, pēc kuriem var veidot stāstījumus, var uzzīmētās dzīvās būtnes izgriezt un sacerēt pasakas vai izspēlēt kādas situācijas.

- „Krāsu spēle”. Nepieciešamie materiāli: krāsu apli, zīmēšanas lapas un krāsainie zīmuļi. Uzdevums: atpazīt krāsas un zīmēt pēc atmiņas. Spēles dalībnieki sēž aplī ap galdu, spēles vadītājs izvēlas krāsu apli un parāda to bērniem. Bērni nosauc krāsu un priekšmetus vai dzīvas būtnes, kuras dabā ir atbilstošajā krāsā. Tad paņem attiecīgās krāsas zīmuļi un uzzīmē to, kas ir šajā krāsā, piemēram, dzeltenā – citrons, saule, cālis, banāns, zeķes. Variants - var veidot vienas krāsas zīmējumus, piemēram ”Mans zaļais zīmējums”.

- Var veidot bērnu darbu izstādī „Krāsas satikās un...” Pēc brīvā zīmējuma katrs bērns pastāsta par sava darba ideju un tā tapšanu.

- Brīvas tēmas ierosināšana. Piemēram: „Mana iedomātā krāsu pasaule”, „Priecīgo un skumjo krāsu draudzība”, „Krāsas manā apgērbā” un citi.

- Pēc didaktiskajām rotaļām par ģeometriskajām figūrām vai pēc tā, ka bērni ar saviem ķermeņiem parāda dažādas figūras, tiek veidoti zīmējumi, piemēram “Apaļais zīmējums”, kurā izmantotas tikai apaļās figūras, bet vēl interesantāk, ka arī papīra pamats ir apaļš. Var arī “Ovālais zīmējums”, “Trīsstūrīzīmējums” u.c.

- Pēc rotaļas “Nepabeigtie teikumi”, kuri bērniem jāpabeidz, veiksmīgi izmantojams “Nepabeigtais zīmējums”, kurā skolotājs vai bērni iezīmējuši kādu detaļu, samainās ar tiem un pabeidz šo zīmējumu. Var sekot pārrunas, ko domājis bērns, kas iezīmējis detaļu, bet kā to pabeidzis otrs bērns.

- Līdzīgi var būt ielīmēts lapā fragments no kāda attēla, kādas kartiņas, bet bērniem pēc savas izvēles tas jāpabeidz, jāpastāsta par to.

- Pēc kustību rotaļas, kurās bērni attēlo dažādas kustības un pozas, viņi veido zīmējumu “Mūsu kustības”. Zīmējumus var izmantot arī pēc didaktiskās rotaļas “Kustības”, lai labāk varētu izpētīt, kā šīs kustības veidojas (sk. 2.2.2. att.)

2.2.2. attēls. Didaktiskā rotaļa “Kustības”

Metodiskajā ieteikumā “Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību joma” arī ieteiktas vairākas interesantas rotaļdarbības saistītas ar vizuālo mākslu.

- Zīmējot bērni maina zīmuļa vai krītiņa satvēriena veidu un, iekļaujoties laukumā, virpina, punktē, švīkā, “žagaro”, radot svītrainu, punktētu, blīvu, caurspīdīgu, raibu, “durstīgu” tekstūru.

- Gleznojot ar otu, variē dažādus triepienus: baksta, virpina, slauka, viļā u. tml., radot līdzenu, raibu, punktētu, fakturētu virsmu.

- Emocionāla ekspresija, piemēram, “Vējš”, kuros tiek izmantoti eļļas krītiņi. Bērni zīmējumos izmanto krītiņu un zīmē, turot to guļus, stāvus, vai zīmēt ar krītiņa aso malu. Jau, pildot, pirkstiņrotaļas, atdarina kustētos “vējaini”, attēlojot brāzmainu, asu, spēcīgu, vai mierīgu, vieglu u. tml. vēja kustību (roka kustas vertikāli, horizontāli, apļoti). Bērns raksturo uzzīmētā vēja noskaņu, stāstot vai attēlojot to ar kustībām un balss skaņām.

Secinājumi: *Vizuālas mākslas materiāls izmantojams radoši, ņemot vērā bērnu spējas, prasmes un iemaņas, par galveno izvirzot rotaļdarbību. Bērns, aktīvi darbojoties, apvieno prātu, jūtas, gribu un praktisko darbošanos. Tēlotājmāksla rosina pašu bērnu radīt darbus, kas atspoguļo viņa vēroto, viņa emocionālos pārdzīvojumus, visa skaistā uztveri vai arī viņa fantāzijā radīto.*

Ja ir radīta atbilstoša mācību vide, tad veidojas arī bērna pozitīvā attieksme, kas ir motivācija darbībai. Rotaļdarbības principi ir: ļaut bērnam praktiski darboties, ļaut izpausties, uzlādēt bērna emocionalitāti, veicināt un attīstīt iztēli, veidot un nostiprināt gribu, pilnveidot uztveri un domāšanu,

nostiprināt gribu ļaut atbrīvoties no agresivitātes, attīstīt interesi un rosināt pašvērtējuma spējas, sniegt prieku un gandarījumu. Vizuālas mākslas darbos ir iespējas darboties ar krāsām, formām, līnijām, tekstūrām, faktūrām.

Nākamajā nodaļā tiek vērota un analizēta bērnu praktiskā darbība vizuālās mākslas rotaļdarbībās.

3. Empīriskais pētījums par 4-5 gadīgu bērnu tēlainās domāšanas attīstību vizuālās mākslas jomā

3.1. Pētījuma plāns un metodoloģija

Empīriskais pētījums tika veikts Rīgas pirmsskolas izglītības iestādē X. Tā mērķis ir praktiski pārbaudīt, kā pirmsskolā ir iespējams attīstīt 2.izglītības vecumposma bērnu tēlaino domāšanu vizuālās mākslas rotaļdarbības un rast atbildi uz pētījuma jautājumu: Kā rotaļdarbības vizuālajā mākslā pirmsskolā sekmēja 2.izglītības vecumposma bērnu domāšanu?

Pētījumu veic vairākos posmos:

- pēc teorētisko atziņu iepazīšanas tiek izveidoti bērnu prasmju novērošanas kritēriji un rādītāji,
- pēc sākotnējas novērošanas izdarīti secinājumi, kuras prasmes vairāk uzlabojamas,
- tiek veikta izmēģinājumdarbība, izvēloties dažādas vizuālās mākslas metodes un tehnikas, lai rosinātu bērnu tēlaino domāšanu,
- veikta atkārtota bērnu prasmju novērošana, salīdzināti rezultāti un veikti secinājumi.

Pētījumā izmantotas šādas empīriskas pētīšanas metodes:

1. bērnu novērošana;
2. izmēģinājumdarbība.

D.Dzintare un I.Stangaine skaidro, ka bērnu novērošanai var būt vairāki veidi. Tā var būt tiešā, netiešā, atklātā, slēptā, nepārtrauktā, diskretā, monogrāfiskā, specializētā novērošana. Autores skaidro, ka skolotāji novērošanu veic ar dažādiem mērķiem - lai plānotu mācību saturu, izzinātu bērna vajadzības, intereses, sekotu viņu izaugsmei, iegūtu informāciju kā rīkoties dažādās situācijās ar bērniem un izsargātos no pārsteidzošiem atgadījumiem (Dzintere, Stangaine, 2007). Šajā darba izmantota tiešā novērošana, lai izzinātu un uzlabotu bērnu izaugsmi, ka bērnu novērošanai var būt vairāki veidi. Ka izmantota tiešā novērošana, lai izzinātu un uzlabotu bērnu izaugsmi atgadījumiem (Dzintere, Stangaine, 204). Šajā darbā izmantota tiešā novērošana, lai izzinātu un uzlabotu bērnu izaugsmi.

Novērošanai tiek izstrādāti kritēriji. A.Špona un Z.Čehlova skaidro, ka vērošanas kritēriju un rādītāju izstrādi veic uz teorētiskās analīzes bāzes, lai atklātu tās būtību un struktūru. Šie kritēriji

un rādītāji tiek izveidoti pa līmeņiem, lai redzētu bērnu attīstības izaugsmi (Špona, Čehlova, 1998, 88).

Tiek veikta arī izmēģinājumdarbība, kas ir vajadzīga, lai pārliecinātos par to, cik pamatotas ir izvēlētās metodes un aktivitātēs, lai realizētos pētījumā izvirzītais mērķis un izvirzītie uzdevumi (Špona, Čehlova, 2004).

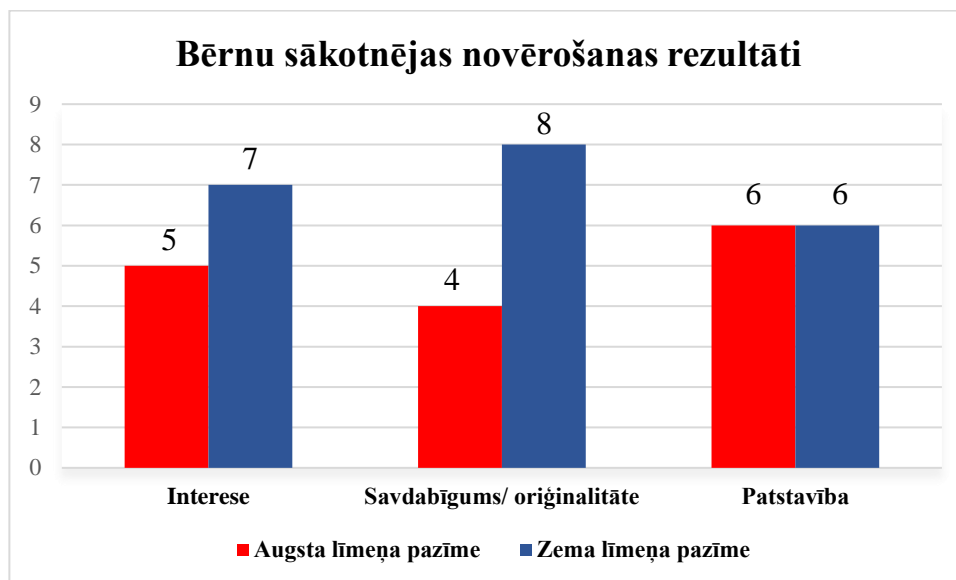
Pēc teorētiskajām atziņām tiek izstrādāti bērnu prasmju novērošanas kritēriji un to rādītāji (sk. 3.1.1.tabulu).

3.1.1. tabula. Bērnu prasmju pedagoģiskās novērošanas kritēriji un rādītāji

Kritērijs	Rādītājs	
Interese	Iesaistās labprāt, izrāda ļoti pozitīvas emocijas – prieks, apmierinājums, rosina arī citus, ir liela interese	Nav ieinteresēts, darbu veic, reizēm nepabeidz līdz galam
“+”- Augsta līmeņa pazīme “-”- Zema līmeņa pazīme		
Savdabīgums/originalitāte	Darbos vienmēr ir interesantas, jaunas idejas, ir sava pieeja, tie neatkārtojas, jūtama fantāzija un iztēle	Darbi ir tradicionāli, bez lielākas izdomas, atkārtojas
“+”- Augsta līmeņa pazīme “-”- Zema līmeņa pazīme		
Patstāvība	Ar prieku, interesi, izdomu iesaistās gan līniju, gan krāsu, gan formu rotaļās, izdomā interesantus risinājumus un sižetus	Neizrāda interesi, labprāt izvairās, atkārto jau iepriekš darīto un zīmēto, jaunas idejas netop, skatās, ko dara citi
“+”- Augsta līmeņa pazīme “-”- Zema līmeņa pazīme		

Pētījumā piedalījās 12 četru-piecu gadus veci bērni. Iegūti rezultāti tiek apkopoti, analizēti un atspoguļoti diagrammās.

Septembrī notika bērnu prasmju sākotnējā vērošana, kurā bērni tika vēroti gan vizuālās mākslas aktivitātēs, gan viņu darbošanās mākslas centrā un brīvajos brīžos. Sākotnējie vērojumi fiksēti (sk. 3.1.1.attēlu.).

3.1.1. attēls. Bērnu sākotnējās novērošanas rezultāti

Pedagoģiskais sākotnējais novērojums. Pamatojoties uz *Datu aizsardzības likumu*, turpmāk tekstā bērnu vārdi ir nomainīti.

Viktorija (5 gadi). Sevī noslēgta, kautrīga meitene. Patīk zīmēt, bet nepatīk eksperimentēt, izmantot jaunas nekad iepriekš izmantotas tehnikas. Darbus kopē no blakus sēdošas draudzenes. Kad draudzenes nav, gaida atbalstu no pieaugušā.

Andrejs (5 gadi). Aktīvs, zinātkārs puika. Vizuālas mākslas nodarbības laikā jūtas nedaudz nedrošs. Vairāk izpauž savu talantu veidošanā no plastilīnā. Ir centieni izmēģināt jaunu tehniku, bet ja neizdodas, tad zūd interese turpināt un pabeigt darbu līdz galam. Ar interesi klausās pasakas, atdarina dzirdēto ar mīmiku. Iztēlojas, kad atbild uz jautājumiem, uzdod arī savus jautājumus.

Markuss (4 gadi). Nav ieinteresēts rotaļdarbības laikā. Interese pazūd jau uzdevuma izpratnē. Vēro citu bērnu darbību, pats neko nedarot. Dažreiz iesākto darbu izmet atkritumu spainī. Brīvajā laikā zīmē ieročus, video spēles varoņus.

Alise (5 gadi). Aktīva, emociju pārpildīta meitene. Ar lielu prieku iesaistās rotaļdarbībās, palīdz pieaugušam sadalīt materiālu nodarbībai, lai pataustītu, apskatītu materiālus pirmā. Darbos redzama neliela savdabība, bet daudz izmanto iepriekš jau apgūtās zināšanas. Ļoti patīk vizuālais mācību materiāls, ko var apskatīt, pataustīt.

Mihails (5 gadi). Ļoti emocionāls zēns. Patīk pievērst sev uzmanību. Nodarbībās laikā var pat neiesākt darbu. Bet darbu tomēr veic individuāli, ar pieaugušā atbalstu. Zīmējumos izpaužas fantāzija, ko, visu laiku zīmējot, komentē. Darbos izmanto sev mīļākās krāsas (melns, tumši zils) un baidās eksperimentēt ar dažādām tehnikām (zīme tikai ar krāsu zīmuļiem, krītiņiem). Nepatīk dziesmas un mūzika, parasti aizsedz ausis ar rokām. Bet iedziļinās, kad skolotājs lasa pasakas. Ar interesi skatās grāmatas.

Nikoleta (4 gadi). Patstāvīgi veic savus darbus. Ar interesi iesaistās vizuālās mākslas rotaļdarbībās. Darbos atspoguļots savs raksturs, māc apvienot iepriekš apgūtās tehnikas, bet dažreiz baidās eksperimentēt, lai nesabojātu darbu. Patīk mūzika, jo apmeklē dejošanas pulciņu. Iztēlojas mūzikas pavadījumā.

Maija (5 gadi). Ar iedvesmu klausās pasakas, dažreiz pati izrāda iniciatīvu pētīt grāmatas ar ilustrācijām, pēc ilustrācijām veido stāstījumu, bet katrā stāstījumā atspoguļojas pazīstamie sižeti. Pievērs uzmanību spilgtām krāsām. Ir atklāta eksperimentiem, bet dažreiz emocionāli pārdzīvo, ja kaut kas neizdodas.

Ruslans (4 gadi). Ļoti aktīvs, sportisks zēns. Vizuālās mākslas nodarbības iesaistās pēc garastāvokļa. Dažreiz ir emocionāli uzbudināts. Bet sportiskā interese motivē darbus pabeigt līdz galam. Darbos dažreiz ir atspoguļotas savdabīguma pazīmes, bet kautrējas izpaust savu fantāziju draugu priekšā.

Leja (4 gadi). Ļoti patīk zīmēt. Galvenā motivācija ir labs noskaņojums, emocionālais stāvoklis. Bet nodarbībā emocijas vērstas uz darbu. Katrā vizuālās mākslas rotaļdarbībā iesaistās ar interesi. Brīvo laiku izmanto zīmējot, bet zīmējumi/sižeti/tēli atkārtojas. Lielu interesi pievērs uzskatāmiem materiāliem.

Aleksandra (5 gadi). Koncentrēta, spēcīgā izteikta iztēle. Meitene ir ļoti zinātkāra. Darbus veic nesteidzoties, akurāti, apzināti. Patstāvīgi meklē risinājumus, labo kļūdas. Patīk, kad paslavē par padarītu darbu. Dažreiz ir grūtības izmantot jaunas tehnikas. Pārzina daudz dažādas pasakas, zina daudz pasaku sižetus, tomēr ar interesi klausās, kad skolotāja lasa.

Karina (5 gadi). Dažreiz darbus pat neiesāk, jo rodas problēmas tēmas izpratnē. Vēro citu bērnu darbus, jo ir nepieciešams paraugs, pieaugušā palīdzība, jo nezina, ka pabeigt darbus.. Darbus nereti sasteidz un nepabeidz līdz galam.

Daniils (4 gadi). Kautrīgs, ar vienaudziem nespēlējas. Lielāku dienas laiku pavada ar pieaugušo. Nodarbībās orientēts uz pieaugušā paraugu, skaidrojumu, vēršas pēc palīdzības. Patīk literatūra, bet vairāk video materiāli.

Secinājumi: Bērni šajā vecumā ir atvērti pasaules izzināšanai. Lielākā daļa bērniem ir gatavi eksperimentēt un apgūt jaunus vizuālas mākslas paņēmieni, bet trūkst tikai zināšanu un prasmju. Ir daļa bērnu, kuri reizēm arī necenšas būt patstāvīgi, patstāvīgi domāt, radīt sev raksturīgus zīmējumus, vairāk cenšas skatīties, ko dara citi, atdarināt, tāpēc darbiem pietrūkst savdabīguma un oriģinalitātes. Tātad prasmes jāturpina nopietni attīstīt.

Nākamajā nodaļā aprakstītas praktiskās darbības metodes, kuras tika izmantotas rotaļnodarbībās.

3.2. Pētījuma norise

Lai uzlabotu bērnu tēlaino domāšanu vizuālajos darbos, tika atlasītas vairākas aktivitātes, kuru laikā novēroti bērni, novērots, kā uzlabojas viņu prasmes (sk. 3.2.1. tabulu)

3.2.1. tabula. Aktivitātes pētījumā ietvaros

Aktivitātes nosaukums	Izmantotie mācību līdzekļi	Rotaļdarbības raksturojums
Kosmos	Vaska drāna, A4 balta zīmēšanas lapa, akvareļu krāsas, guašas krāsas, dažāda izmēra saru otas, ūdens trauks, balons, zobu birste	A4 balto zīmēšanas lapu samitrināt ar ūdeni. Akvareļa krāsas pludināšana ar otu. Piepūš balonu, lai viegli to satvert. Balonu liek guaša krāsā un veido nospiedumus lapā, papildina darbu izmantojot zobu birsti.
Jūras pasaule	Vaska drāna, A5 krāsainais kartons (zils), guašas krāsas, dažāda izmēra saru otas, lupatiņa	Zīmēšana ar plaukstu nospiedumu un pirkstu nospiedumiem kompozīcijas veidošanā.
Rudens vētra	Vaska drāna, A4 krāsainais kartons, diegs (20-30 cm), guašas krāsas, eļļas krītiņi	Bērni tiek aicināti izjust mūzikas noskaņu, ritmu, veidot asociācijas un

		savas izjūtas atveidot zīmējumā. Bērni pēc pašu ieskatiem izmanto krītiņus un diegu, roka kustās pa visu lapas laukumu izveidojot dažāda veida līnijas.
Tumsa/gaisa	Vaska drāna, A4 balta zīmēšanas lapa, gvaša krāsas (melns), dažāda izmēra saru otas, ūdens trauks	Ahromatiskais šarms. A4 balta zīmēšanas lapa sadalīta uz pusēm. Brīvi iztēlojas, zīmē kokus, putnus utt., uz abām pusēm, vienā pusē notonē visus priekšmetus melnā krāsā un otrā - notonē melno fonu.
Zobgrauzis	Vaska drāna, A5 krāsainais kartons, gvaša krāsas, otas, ūdens trauks, papīra salmiņi	Gvaša krāsas plankumi tiek uzpilināti (ar papīra salmiņiem) dažādos virzienos. Uzdevuma mērķis attīstīt abstrakto domāšanu, iztēli un fantāziju.

Empīriskajā pētījumā visas aktivitātes tika piedāvātas ar daudzveidīgu saturu, lai attīstītu bērnu tēlaino domāšanu ar gleznošanas palīdzību, integrēta mācību procesā ietvaros, iepazīstinot bērnus ar dažādiem mākslinieciskajiem un tehniskajiem paņēmieniem.

1. nodarbība

Aktivitātes nosaukums: “*Kosmoss*”

Izmantotie mācību līdzekļi gleznošanā: Vaska drāna, A4 balta zīmēšanas lapa, akvareļu krāsas, gvašas krāsas, dažāda izmēra saru otas, ūdens trauks, balons, zobu birste. Mācību video <https://skolo.lv/course/info.php?id=713407>, vizuālie materiāli par planētām, Saules sistēmu.

Sasniedzamie rezultāti: mākslinieciskajā darbībā eksperimentē ar dažādiem materiāliem un tehniskajiem paņēmieniem, veido otas, priekšmetu (balonu) nospiedumus.

Vērojums: Lai pakāpeniski sagatavoties galvenajai daļai, bērniem bija piedāvāts apskatīt mācību video <https://skolo.lv/course/info.php?id=713407> par Saules sistēmu. Bērni ar interesi noskatījās video ierakstu, bet vairāk sajūsminās par redzēto zēni. Daniils uzdeva jautājumus par planētām, Ruslans un Andrejs savā starpā runāja par planētu nosaukumiem. Alise dalījās iespaidos ar visiem par pirms tam redzēto multfilmu *Svešinieks uz Mēness*. Viktorija, Karina un Leja vēroja, kas notiek apkārt. Pēc diskusijas un refleksijas par redzēto un dzirdēto skolotāja piedāvāja uzzīmēt Kosmosu. Skolotāja pastāstīja par nepieciešamiem materiāliem nodarbībai. Nikoleta, Maija, Aleksandra un Ruslans devās paņemt visu nepieciešamo nodarbībai. Skolotāja aicināja arī citiem bērniem sakārtot galdu nodarbībai.

Tad skolotāja sadalīja bērniem balonus un aicināja piepūst nelielu balonu. Bērni ar interesi un prieku iesaistījās darbībā. Pēc tam skolotāja pakāpeniski skaidroja darbības secību. Danilam grūtības bija jau nodarbības sākumā, kad skolotāja aicināja samitrināt A4 zīmēšanas lapu ar ūdeni. Viktorijai labi neveicās uzklāt ar otu akvareļa krāsas, tad Aleksandra viņai skaidroja, kā to darīt. Markuss ilgi domāja, ar ko iesākt, tomēr darbu uzzīmēja, bet neizmantoja visus piedāvātos zīmēšanas paņēmienus. Bērni diskutēja, kā veicies. Mihails secināja, ka zīmējuma fonam jābūt tumšā krāsā, un savā darbā izmantoja melno un tumši zilo akvareļkrāsu.

Bērni nodarbības laikā iztēlojās, vēroja arī skolotājas sagatavotus vizuālo materiālu (attēli par planētām).

3.2.1. attēls. Kosmos- bērna gleznošanas process

Bērnu darbus sk. 1. pielikumā (sk. 1.attēls).

2. nodarbība

Aktivitātes nosaukums: “*Jūras pasaule*”

Izmantotie mācību līdzekļi gleznošanā: Vaska drāna, A5 krāsainais kartons (zils), guašas krāsas, dažāda izmēra saru otas, lupatiņa. Audio pasaka *Stāsts par trim zivtiņām*

<https://www.youtube.com/watch?v=DEAZ4hAsjOM>, grupas akvārijs, vizuālais materiāls attēli par jūras pasauli.

Sasniedzamie rezultāti: zīmē kompozīciju, izmantojot plaukstu un pirkstu nospiedumus.

Vērojums: Zīmēšanās rotaļdarbībā piedalījās visi 12 bērni. Bija interesanti novērot bērnu reakciju- zīmēt uz papīra ar plaukstu un pirkstu palīdzību. Nikoletas reakcija bija diezgan noraidoša, jo baidījās nosmērēt savu kleitu, skolotāja aicināja uzvilkt zīmēšanas priekšautu. Pēc katras darbības gāja mazgāt rokas. Andrejs, Aleksandra iesaistījās nodarbībā ar prieku, izmantoja gan plaukstu, gan pirkstu nospiedumus. Maija izmantoja košas krāsas, ar plaukstu nospiedumu uzzīmēja oranžas krāsa zivtiņu, kuru nosauca par Rižiku. Karinai, Daniilam un Lejai neveicās nokrāsot ar plaukstu. Dažiem bērniem bija pāru darbs, mēģināja nokrāsot plaukstu viens otram. Tomēr pēc nodarbības var secināt, ka lielākai bērnu daļai darbi ir tradicionāli.

Bērnu darbus sk. 1. pielikumā (sk. 2.attēls).

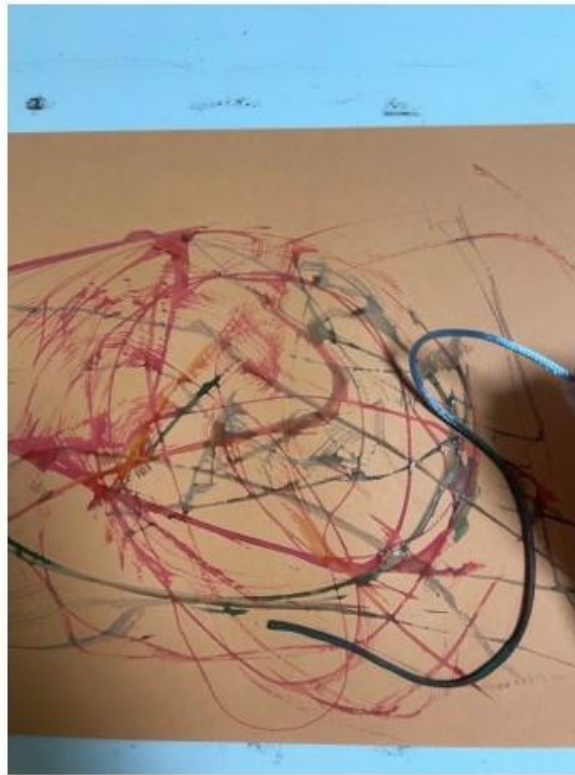
3. nodarbība

Aktivitātes nosaukums: “*Rudens vētra*”

Izmantotie mācību līdzekļi gleznošanā: Vaska drāna, A4 krāsainais kartons, diegs (20-30 cm), guašas krāsas, eļļas krītiņi. A. Sakse *Pasaka par četriem vēja dēliem*. Mūzikas pavadījums A. Vivaldi (*Antonio Vivaldi*) *Autumn* <https://www.youtube.com/watch?v=8x4GC0-ZOZI>.

Sasniedzamie rezultāti: Mākslinieciskajā darbība kombinē līnijas. Zīmē vertikālas, horizontālas, apļveida līnijas neierobežotā laukumā. Darbā izmanto dažādus materiālus.

Vērojums: Rotaļdarbībā piedalījās visi 12 bērni. Nodarbības sākumā bērniem bija sadalīts viss nepieciešamais materiāls nodarbībai, dažiem bērniem bija neizpratne, kā var zīmēt ar diegu. Bērniem tas bija izaicinājums - pamēģināt jaunu gleznošanas tehniku, kas pirms tam nebija vēl izmēģināta. Viktorija vēršās pēc skolotājas palīdzības, jo nevarēja nokrāsot diegu ar krāsām, skolotāja aicināja labi samitrināt krāsas ar ūdeni. Andrejs, Alise, Maija, Leja un Aleksandra ar lielu aizrautību variēja līnijas dažādos virzienos, šie bērni ar prieku klausījās A. Vivaldi melodijas fragmentu. Pēc tam bērni papildināja savus darbus ar eļļas krītiņiem. Kad bērni pabeidza darbus, skolotāja parādīja vēl dažus paņēmienus, kā var zīmēt ar diega palīdzību. Saloka A4 balto lapu, diegu saslapināja ar ūdeni, samitrinātu diegu ievietoja zila krāsā, sakrāsoto diegu ievietoja starp salocītu uz pusēm lapu, velkot diegu dažādos virzienos, un pēc tam atvēra lapu, uzdodot bērniem jautājumu: *Ko Jūs vārat saskatīt zīmējumā?* Pēc dažām sekundēm Mihails un Aleksandra atbildēja: *Taurentiņš*. Maija, Ruslans un Andrejs arī uzreiz gribēja izmēģināt uzzīmēt taurenīšus.

3.2.2. attēls. Rudens vētra- bērna gleznošanas process

Bērnu darbus sk. 1. pielikumā (sk. 3.attēls).

4. nodarbība

Aktivitātes nosaukums: “Tumsa/gaisa”

Izmantotie mācību līdzekļi gleznošanā: Vaska drāna, A4 balta zīmēšanas lapa, guaša krāsas (melns), dažāda izmēra saru otas, ūdens trauks. J. Ziedonis *Melnā pasaka*.

Sasniedzamie rezultāti:glezno ar otu dažādas formas laukumus, aizpildot tos ar melno krāsu.

Vērojums: Rotāļdarbībā piedalījās visi 12 bērni. Bērniem tika piedāvātā tikai melnā guaša. Maija, kurai vairāk patīk košās krāsas, kurai patīk daudzkrāsaini zīmējumi nebija tik aktīva nodarbībā. Savukārt Mihailam melnbalts zīmējums bija oriģināls. Viktorijai, Ruslanam un Karinai arī ne īpaši veicas zīmējot priekšmetus, idejas kopēja no citiem. Markuss un Daniils gribēja ātrāk pabeigt zīmējumu, lai ātrāk skriētu uz sporta nodarbību, darbus līdz galam nepabeidza. Aleksandra izteica savu viedokli, ka visi dzīvnieki visu redz melnbaltā nokrāsā, tad arī viņa šajā zīmējumā jutīsies kā kaķis *Borja*. Nikoleta un Leja ilgi sēdējā un domāja, ko vēlas uzzīmēt, tad skolotāja aicināja paskatīties caur logu un iztēloties, kā priekšmeti un dzīvas būtnes izskatās tumšā un gaišā laikā.

Bērnu darbus sk. 1. pielikumā (sk. 4.attēls).

5. nodarbība

Aktivitātes nosaukums: “Zobgrauzis”

Izmantotie mācību līdzekļi gleznošanā: Vaska drāna, A5 krāsainais kartons, guaša krāsas, otas, ūdens trauks, papīra salmiņi. Mācību video *Man ir tīri zobi*
<https://www.youtube.com/watch?v=M2e9BOd5Auw>.

Sasniedzamie rezultāti: rada kompozīciju plaknē uz krāsaina papīra, kombinējot vairākus tehniskos paņēmienus.

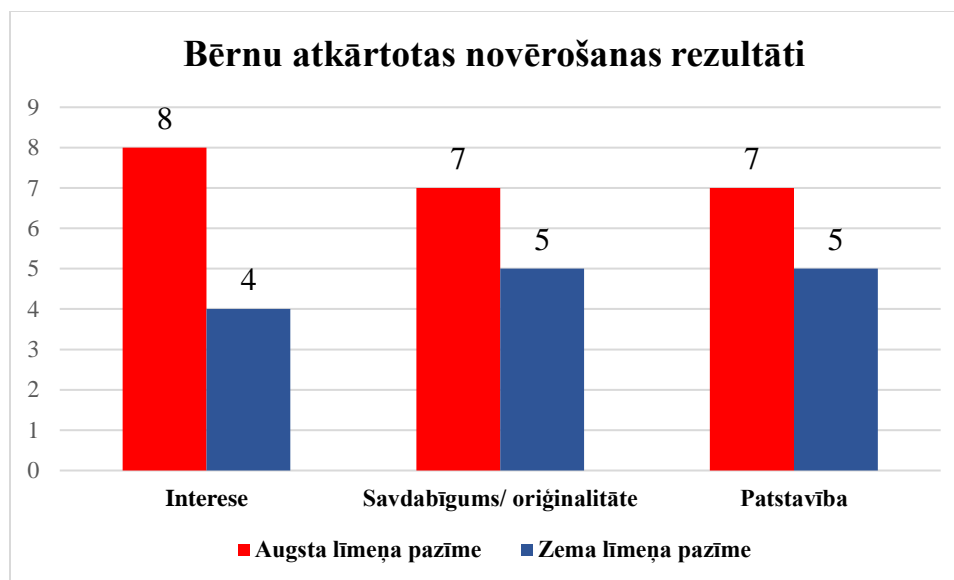
Vērojums: Rotāļdarbībā piedalījās visi 12 bērni. Nodarbība bija veltīta veselības tēmai. Pirms nodarbības sākuma pie bērniem ieradās *Zobu feja*, ar kuru bērni kopā noskatījās īsu mācību video par zobu tīrīšanu un zobgrauzi. Bērni ar interesi noskatījās video, atbildēja uz *Zobu fejas* jautājumiem par zobu tīrīšanu, nodarbības ievaddaļā aktīvākie bija Andrejs, Alise, Mihails, Maija, Ruslans un Aleksandra, pārējie bērni uzmanīgi klausījās, ilgi domāja atbildes uz jautājumiem par redzēto un dzirdēto. Pēc tam *Zobu feja* aicināja bērnus uzzīmēt zobgrauzi, paskaidroja to zīmēšanas paņēmieni. Zīmēšana ar papīra salmiņu ir ne tikai interesanta nodarbe bērniem, bet arī ļoti noderīga. Pūšana caur salmiņu stiprina bērnu veselību, plaušu spēku un elpošanas sistēmu. Alise, Nikoleta, Maija, Leja un Aleksandra iesaistījās nodarbībā ar aizrautību, saka pūst gaisā, Andrejs, Markuss un Karina, vērojot meitenes darbību, arī saka pūst. Nodarbības galvenais mērķis attīstīt domāšanu, iztēli un fantāziju. Visiem bērniem darbi bija atšķirīgi, bet ne visiem oriģināli. Mihails nodarbību veica pēc pusdienlaika, individuāli kopā ar skolotāju.

Bērnu darbus sk. 1. pielikumā (sk. 5.attēls).

3.3. Pētījuma rezultāti un analīze

Šajā apakšnodaļā tika veikta rezultātu analīze, salīdzinot sākotnējās novērošanas rezultātus ar atkārtotās bērnu prasmju novērošanas pēc piecām nodarbībām. Rezultātu un analīzes iegūšanai praktiskajā darbā izmantotas bērnu prasmju pedagoģiskās novērošanas kritēriji, kuri norādīti 3.1. nodaļā.

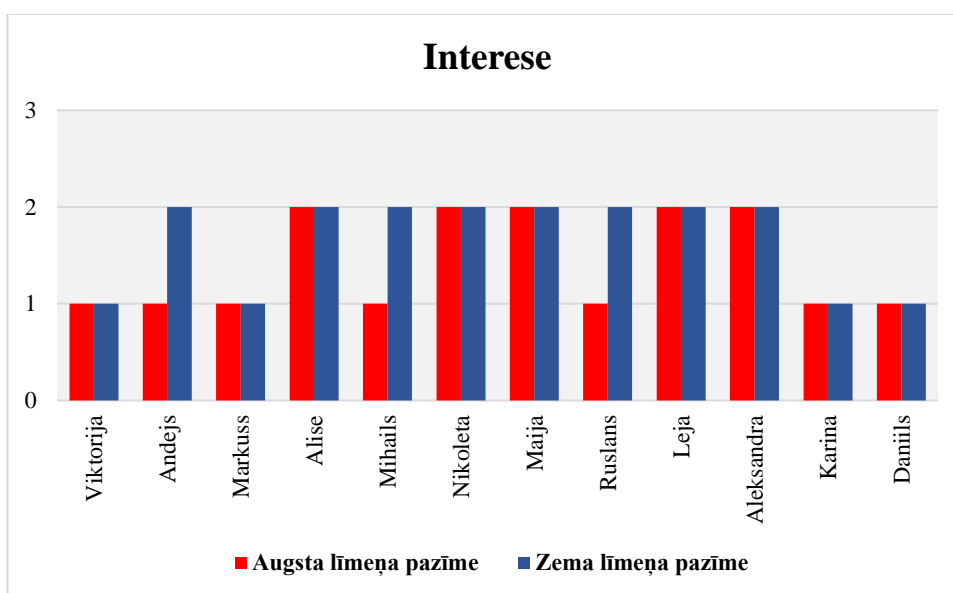
Decembra sākumā tika veikta bērnu atkārtota vērošana, kurā bērni tika vēroti vizuālās mākslas rotaļdarbībās. Atkārtotie vērojumi fiksēti (sk. 3.3.1. attēlu.).

3.3.1. attēls. Bērnu atkārtotās novērošanas rezultātu dinamika

1.kritērijs: *Interese*

Bērnu prasmes tika vērtētas pēc augstākā un zemākā līmeņa pazīmēm. Augstākais vērtējums nozīmē, ka bērns iesaistās vizuālās mākslas rotaļdarbībās labprāt, izrāda ļoti pozitīvas emocijas – prieks, apmierinājums, rosina arī citus, ir liela interese. Zems vērtējums nozīmē, ka bērns nav ieinteresēts, darbu veic jo tas ir jādara, reizēm nepabeidz līdz galam (sk. 3.3.2. attēlu).

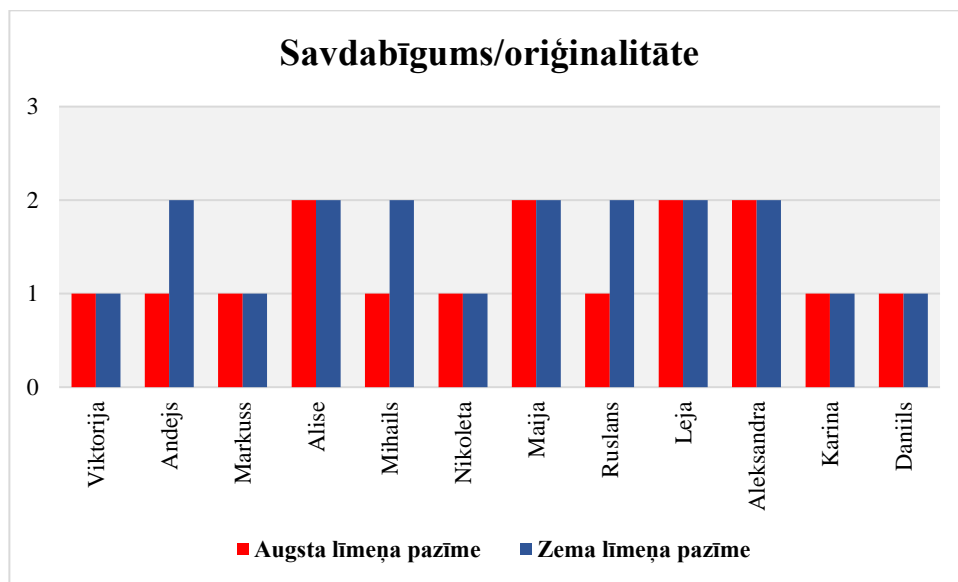

3.3.2. attēls. Kritērijs - *Interese*

Analizējot sākotnējās novērošanas rezultātus, var secināt, ka bērnu interese iesaistīties vizuālās mākslas rotaļdarbībā ar interesi un prieku palielinājās, bērni ar aizrautību piedalās nodarbības laikā. Pētījumā beigās tikai četri bērni: Viktorija, Markuss, Karina un Daniils palika zemā līmenī, kas lielā mērā saistīts ar bērnu rakstura īpatnībām. Jāturpina iesāktais, lai arī viņiem ir iespēja sasniegt augstākus vērtējumus. Dažiem zēniem, piemēram, Andrejam, Mihailam un Ruslanam tika novērota interese iesaistīties vizuālās mākslas rotaļdarbībā ar prieku, iespējams, jo interesi iesaistīties iespaidoja tematikas daudzveidība, jaunu vizuālās mākslas tehniku izmantošana, kas pirms tam nebija apgūta, vizuālais, audio un video materiāls, kas bija izmantots rotaļdarbībās.

1. kritērijs: Savdabīgums/oriģinalitāte

Analizējot sākotnējās novērošanas rezultātus, augstākā līmeņa pazīme bija tās, ka bērnu darbos izpaužas jaunas idejas, bet dažreiz atkārtojas iepriekš apgūtais materiāls - tas bija četriem bērniem, bet un zems rādītājs bija astoņiem bērniem, kas nozīmē, ka darbi tradicionāli, atkārtojas (sk. 3.3.3. attēlu).

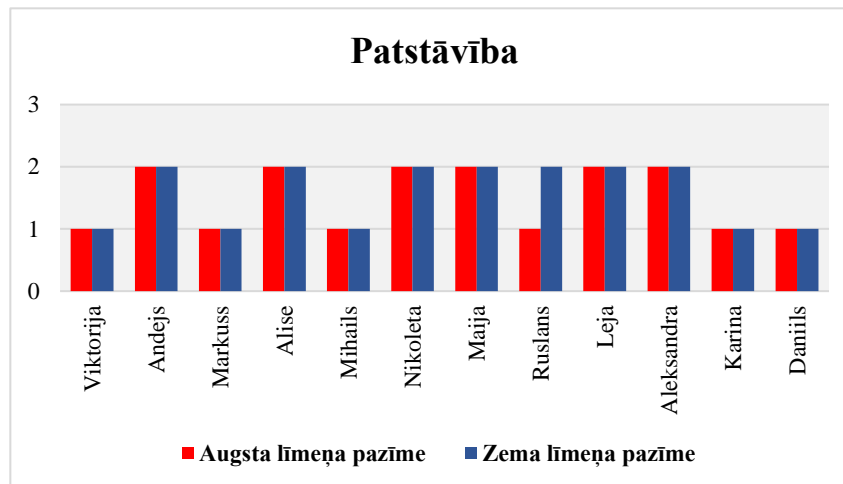
3.3.3. attēls. Kritērijs - Savdabīgums/oriģinalitāte

Pēc atkārtotas novērošanas augstākus rādītājus sasniedza arī Andrejs, Mihails un Ruslans, vizuālajos darbos parādījās tēlainība, viņu darbos redzamas jaunas idejas. Zēniem ļoti labi veicas 1. nodarbībā. Pieci bērnu darbu vērtējums palika sākotnējā līmenī, tomēr ir novērojams neliels progress, noteikti jāturpina attīstīt tēlaino domāšanu, lai bērni sasniedza augstākus rādītājus.

2. Kritērijs: Patstavība

Pēc sākotnējās novērošanas seši bērni novērtēti ar augstāko rādītāju, jo viņi ar prieku, interesi, izdomu iesaistās gan līniju, gan krāsu, gan formu rotaļās, izdomā interesantus risinājumus un sižetus.

Bet seši bērni neizrāda interesi, labprāt izvairās, atkārtō jau iepriekš darīto un zīmēto, jaunas idejas netop, skatās, ko dara citi (sk. 3.3.4. attēlu).

3.3.4. attēls. Kritērijs- Patstāvība

Pēc 5. radošās nodarbības var secināt, ka lielākā daļa bērnu daudz un dažādā veidā izmanto līnijas (taisnas, liektas, laužas, kombinētas). Patstāvīgi izmanto krāsu jaukšanu, dažādu formu veidošanu. Bērniem radās interese papildināt savus darbus. Šie rādītāji atspoguļojas arī brīvā laikā rotaļās. Alise, Maija un Aleksandra labprāt iesaistās nodarbības eksperimentos, cenšas izmēģināt ko jaunu. Piecām bērniem sākotnējie un atkārtotie rezultāti nemainījās, tomēr ir centieni jaunatklājumiem.

Secinājumi: *Pēc rezultātu analīzes var secināt, ka tēlainā domāšana var izpausties dažādi, bet pirmsskolā to visvairāk cenšas attīstīt vizuālās mākslas darbībās ikdienā. Skolotājiem labi jāpārzina dažādas interesantas metodes un paņēmienus, kā rotaļdarbībā var rosināt bērnus veidot dažādus interesantus, radošus darbus. Svarīgi, lai bērns darbojas brīvi, nepiespiest viņu piedalīties nodarbībā. Plānojot pedagoģisko procesu pirmsskolā tieši vizuālas mākslas jomā, skolotājiem arī jādomā radoši, skolotāja uzdevums ir iepazīstināt ar materiāliem, tehnikām un tehniskajiem paņēmieniem, to daudzveidību, lai bērns zinātu, ko un kā viņš var to izmantot atbilstoši savai iecerei.*

Secinājumi

1. Bērna vizuālie darbi, bērna zīmējumi tā ir īpaša māksla, jo tajā bērns pauž savu pieredzi, savus piedzīvojumus, savas emocijas, savu attieksmi un arī izpratni par apkārtējo pasauli. Tieši tāpēc Pirmsskolas mācību programmā liela vieta ierādīta arī tādai caurviju prasmei kā jaunrade, lai bērni augtu un attīstītos radoši, domājoši, emocionāli bagāti.
2. Tēlainā domāšana atšķiras no parastas domāšanas, jo tēlainība ir tāda atspoguļojuma forma, kuru rada iztēle, kas īstenību atspoguļo asociāciju formā. Tēlainība var izpausties gan literāros darbos, gan tēlotājmākslā darbos, gan stāstījumos. Tēlaino domāšanu var sekmēt ar pasaku, dzejoļu klausīšanos un attēlošanu, ar dekoratīviem darbiem, ar mūziku, ar dažādu attēlu apskate, ar dabas parādību vērošana, ar rotaļām.
3. 4-5 gadīgie bērni strauji attīstās kognitīvajā, sociālajā, emocionālajā jomā, attīstās viņu pašapziņa un pašvērtējums. Skolotājiem pedagogiskajā procesā jāņem vērā šī vecumposma attīstības likumsakarības visās jomās, gan plānojot sasniedzamos rezultātus, gan vērtējot bērnu sekmēs.
4. Vizuālas mākslas darbības ir iekļautas Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomā, kurā ir izvirzītas trīs lielās idejas, kuras realizējamas mācību gada laikā. Bērni apgūst dažādas paņēmienus un prasmes, apgūst dažādas līnijas, krāsas, formas, apveidus, tekstūras, faktūras, laukumus, kompozīcijas. Vizuāla māksla ļauj bērniem pašiem meklēt dažādu problēmu risinājumus, izmantot pētījumus, eksperimentus, lai izmēģinājumu ceļā noskaidrotu, dažādus procesus. Svarīga ir bērnu pašizjūtas un motivācijas radīšana, lai bērns darbotos ar prieku un interesi, nodrošināmas arī bērnu aktivitātes tā, lai viņš būtu ieinteresēts darboties. Pirmsskola ir tas ideālais laika posms, kad radošuma, tēlainās domāšanas un iztēles atspoguļojums ir zīmējums.
5. Vizuālas mākslas materiāls izmantojams radoši, ņemot vērā bērnu spējas, prasmes un iemaņas, par galveno izvirzot rotaļdarbību. Bērns, aktīvi darbojoties, apvieno prātu, jūtas, gribu un praktisko darbošanos. Tēlotājmāksla rosina pašu bērnu radīt darbus, kas atspoguļo viņa vēroto, viņa emocionālos pārdzīvojumus, visa skaistā uztveri vai arī viņa fantāzijā radīto. Rotaļdarbības principi ir: ļaut bērnam praktiski darboties, ļaut izpausties, uzlādēt bērna emocionalitāti, veicināt un attīstīt iztēli, veidot un nostiprināt gribu, pilnveidot

uztveri un domāšanu, nostiprināt gribu ļaut atbrīvoties no agresivitātes, attīstīt interesi un rosināt pašvērtējuma spējas, sniegt prieku un gandarījumu. Vizuālas mākslas darbos ir iespējas darboties ar krāsām, formām, līnijām, tekstūrām, faktūrām.

6. Praktiskajā pētījumā pēc izmēģinājumdarbības tika secināts, ka bērnu prasmju līmenis pamazām pieaug. Ja sākotnēji interese par zīmēšanas rotaļnodarbībām un pašzīmēšanas procesu augstā līmenī bija pieciem bērniem, tad atkārtoti - astoņiem. Zems līmenis sākotnēji bija septiņiem, bet atkārtoti - četriem bērniem.
7. Savdabība un oriģinalitāte sākotnēji augstā līmenī bija vērojama četriem bērniem, bet zema - astoņiem bērniem. Atkārtotā vērojumā augsts līmenis ir septiņiem bērniem, bet zems vēl joprojām pieciem bērniem. Tāda pati situācija gan sākotnējā, gan atkārtotā vērojumā ir arī ar bērnu patstāvību darbībā.
8. Pētījuma jautājums bija: Kā rotaļdarbības vizuālajā mākslā pirmsskolā sekmējama 2. izglītības vecumposma bērnu tēlainā domāšana?

Rotaļdarbības izmantošana vizuālajā mākslā pirmsskolā 2. izglītības vecumposmā ir sekmējama, jaskolotājs:

- piedāvās jaunas radošas domas, iztēles tēlus, dažādas interesantas nebijušas idejas;
- iepazīstinās bērnus ar jauniem materiāliem, jaunām tehnikām un tehniskajiem paņēmieniem, to daudzveidību;
- palīdzēs izmantot dažādu mākslas veidus, tai skaitā ar pasaku, dzejoļu klausīšanos un attēlošanu, ar dekoratīviem darbiem, ar mūziku, ar dažādu attēlu apskati, ar dabas parādību vērošana, ar rotaļām;
- rosinās refleksiju pēc katra gleznošanas procesa.

Literatūras un avotu saraksts

1. Anspaks, J. (2004). *Mākslas pedagoģija*. 1.daļa. Rīga: RaKa.
2. Bandura, A. (2004). Health Promotion by Social Cognitive Means. *Health Education and Behavior*, Vol.31, P. 143-149: Pieejams: <http://heb.sagepub.com/content/31/2/143.full.pdf+html>
3. Birkerts, P. (1923). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Jelgava: L. Neimaņa izd.
4. Birzniece, J., Timermanis, A. Domāt efektīvi. Materiāls skolotājiem. [skat. 30.05.2023.] Pieejams: http://5vsk.liepaja.edu.lv/images/metodiskie_materiali/domat_efektivi.pdf
5. Braun, O. (2006). *Sprachstörungen bei Kindern und Jugendlichen: Diagnostik – Therapie – Förderung*. Stuttgart: Kohlhammer.
6. De Bono, E. (2012). *Domā! Kamēr nav par vēlu!* Rīga; Zvaigzne ABC.
7. Druvaskalne- Urdze, A. (2004). *Krāsas un skaņas sintēze kā metode*. Rīga: RaKa.
8. Dzintere, D. (2001). Bērniņas pavadone un dzīvesveids. *Pirmsskolas izglītība*, Nr.3., 16.-19.lpp.
9. Dzintere, D., Boša, R. (1997). *Rotaļspēles*. Rīga: Mācību Apgāds.
10. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). Rotaļa-bērņa dzīvesveids. Rīga: RaKa.
11. Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D. (2014). *Bērņa komunikatīvās kompetences attīstība*. Rīga: RaKa.
12. Fišers, R. (2005). *Mācīsim bērniem domāt*. Rīga: RaKa.
13. Freiberga, I. (2007). Apkārtne un izziņas aktivitāte. *Bērns mācās izzināt pasauli*. Rīga: Izglītības soļi, 29.-43. lpp.
14. Frīdenberga, B. (2003). *Vizuālā māksla pirmsskolā*. Rīga: RaKa.
15. Geka, S. (2007). Lielformāta zīmējumi un gleznojumi pirmsskolā. *Sākums*, Nr. 5, 36.-39.lpp.
16. Gēbels, V., Gloklere, M. (2009). *Bērns*. Rīga: SIA „NORDIK”.
17. Gipenreitere, J. (2012). *Turpinām saprasties ar bērnu. Vai tā?* Rīga: Nordik.
18. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
19. Helminga, H. (2006). *Montesori pedagoģija* Rīga: Jumava.
20. Hibnere, V., Grasmāne, L. (2000). *Bērņa vizuāla māksla*, II. Rīga: RaKa.
21. Hibnere, V. (1998). *Bērņa vizuālā darbība, 1.d.* Rīga: RaKa.
22. Irbe, A., Lindenberga, S., (2017). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: RaKa.

23. Kagaine, Z., (2005). *Tēlainā domāšana vizuālajā mākslā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 55. lpp.
24. Kalēja-Gasparoviča, D. (2020). *Bērna radošā pašizpaušme vizuālajā mākslā pirmsskolā*. Rīga: LVU.
25. Kalēja-Gasparoviča, D. (2019). *Studentu radošuma sekmēšana pedagoģiskajā procesā*. PowerPoint.
26. Kaņepēja, R. (2012). Pedagoģiskais process pirmsskola un tā plānošana. *Ceļā uz skolu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 22.-59.lpp.
27. Krūmiņa, Z. (2013). Brīvība zīmēt bez noteikumiem. Pieejams: <https://satori.lv/article/briviba-zimet-bez-noteikumiem>.
28. Linwood, A. (2004). Play-Encyclopedia of children's Health. Pieejams: <http://www.healthofchildren.com/P/Play.html>.
29. Līduma, A. (2016). Bērna radošuma veicināšana muzikālā darbībā pirmsskolā. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/download/1413/1793>.
30. Mauriņa, I. (1999). Iztēli rosinoši paņēmieni tēlotājdarbībā. *Sākums*, Nr. 2., 26.- 29. Lpp.
31. Mārtinsone, K. (2010). *Mākslas metodes un tehnikas profesionālajā darbībā*. Rīga: RaKa.
32. Miesniece, A. (2011). *Par bērnu sasniegumu vērtēšanu pirmsskolā. Metodiskie ieteikumi*. Rīga: VISCS. Pieejams: http://www.viss.lv/dati/kandavas_pilsetas_pirmsskolas_izglitiba_iestade_ziluks/doc/verteshana_pirmsskola.pdf
33. Miķelsone, I. (2012). Tēlotājdarbība pirmsskolā. *Ceļā uz skolu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 220.-236.lpp.
34. Nugents, K., Morell, A. (2011). *Your baby is talking to you*. New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.
35. Ozoloņa Nucho, A., Vidnere, M. (2000). *Iztēles psiholoģija*. Rīga: AGB.
36. Piažē, Ž. (2002). *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis.
37. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. (2000). Rīga: Zvaigzne ABC.
38. Ribot, T. (2016). *Essa of the Creative Imagination*. (Trans. Baron, Nachmen, A.O.). Wentworth Press.
39. Riņķis, J. (2007). *Intelektuālo spēju attīstīšana*. Rīga: RaKa.
40. Rodari, Dž. (2009). *Fantāzijas gramatika*. Rīga: Zvaigzne ABC.

41. Samuseviča, A., Krastiņa. G. (2019). *Vizuālā māksla skolēnu radošuma un tā potenciāla veicināšanā mūsdienu izglītības sistēmā*. Pieejams: [http://journals.rta.lv > article > download](http://journals.rta.lv/article/download) .
42. Siņavskis, G. (2007). *Cilvēka psihofizioloģija*. Uzmanība. 2007.
Pieejams: <http://raksti.daba.lv/referati/2006/gsinavskis/uzmaniba.html>
43. Sīmane, Z. (1998). *Vizuālā māksla 1.-9. klase. Skolotāja grāmata*. Lielvārde: Lielvārds.
44. Slavinskis, A. (2001). *Radošā (kreatīvā) izglītība*. Skolotājs, Nr. 2., 4.-9. lpp.
45. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
46. Špona, A. (2001). *Audzināšanas teorija un prakse*. Rīga: RaKa.
47. Špona, A., Čehlova, Z. (2004). *Pētniecība pedagogijā*. Rīga: RaKa.
48. Vindere, M. (2015). *Iztēle: psiholoģija un terapija* [Imagination: psychology and therapy]. Rīga: RaKa.
49. Vigule, D. (2015). *Bērnu sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa, 191.-222.lpp.
50. Vigotskis, Ļ. *Domāšana un runa*. Rīga: Eve.
51. Vuškāne, E. (2007). *Krāsu mācība*.
Pieejams:
<http://www.bebrene.lv/lapa/Projektu%20darbi/Edienu%20gat%201,2,3kurss/Krasu%20maciba.pdf> .
52. Zusina, S. (2003). *Radošuma mācīšana sākumskolā*. *Skolotājs*, Nr.6(42) 50. Lpp.
53. Дьюи, Д. (2000). *Демократия и образование*. Москва: Педагогика-пресс.
54. Неменский, Б. М. (2007). *Педагогика искусства*. Москва: Просвещение.

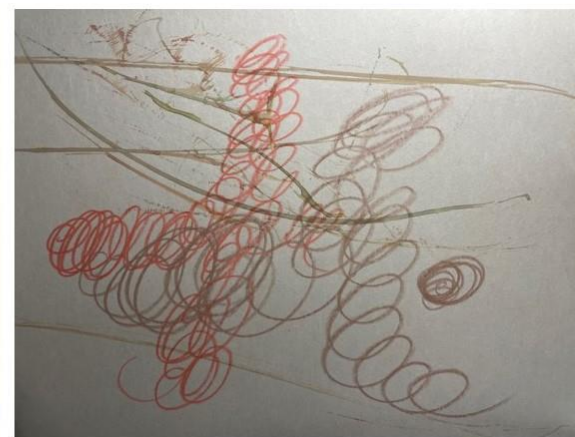
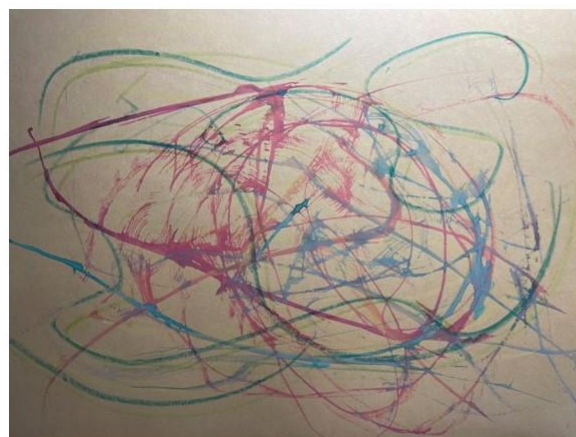
1. PIELIKUMS

1.attēls. Bērna zīmējumi "Kosmos"

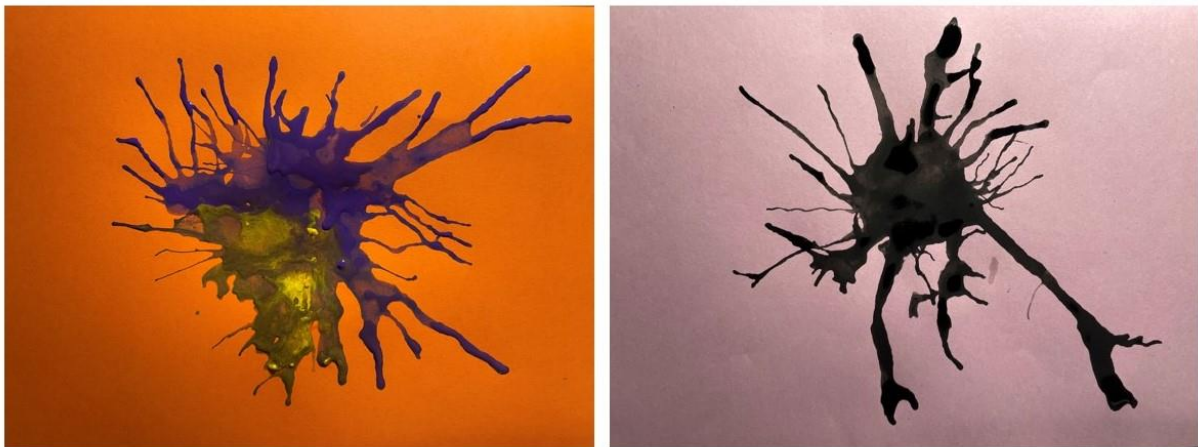
2.attēls. Bērna zīmējumi "Jūras pasaule"

3.attēls. Bērna zīmējumi "Rudens vētra"

4.attēls. Bērna zīmējumi "Tumsa/gaisa"

5.attēls. Bērna zīmējumi "Zobgrauzis"

2. PIELIKUMS

Galvojums

Es, *Irina Petrova*

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

Irina Petrova

(vārds, uzvārds)

Datums: 2023. gada 18.decembrī